

TÖRTÉNELEM

A vizsgálatba bevont tankönyvek

Felhasznált tankönyvek:

Tankönyv 5/1	Filla István- Hegedűs Géza:Történelem az általános iskolák 5. osztálya számára.Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. pp. 128. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 5/2	Filla István: Történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola 5. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. pp.184, kilencedik kiadás. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 5/3	Filla István: Történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola 5. osztálya számára. A Korona Kiadó, Budapest, 1998. pp.184, kilencedik kiadás. Korona Kiadó sorozata
Tankönyv 5/4	Horváth Péter: Történelem 5. az általános iskola számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001, pp. 174. A Nemzeti Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 6/1	Történelem az általános iskola 6. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest,1977. pp. 160. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 6/2	Balla Árpád: Történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola 6. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. pp. 240. kilencedik, átdolgozott kiadás. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 6/3	Balla Árpád: Történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola 6. osztálya számára. Korona Kiadó. Budapest, 1992. pp. 240. 14., javított kiadás. A Korona Kiadó sorozata
Tankönyv 6/4	Horváth Péter- Hámori Péter: Történelem 6. az általános iskola számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. pp. 208. harmadik kiadás. A Nemzeti Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 7/1	Devecseri Lászlóné-Kislaki Károly: Történelem az általános iskola 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. pp. 200., tizenegyedik, átdolgozott kiadás. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 7/2	Helméczy Mátyás: Történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.pp. 208. hatodik kiadás. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 7/3	Závodszy Géza: Történelem az általános iskola 7. osztálya számára. 2. kiadás. Korona Kiadó. Budapest, 1994. A Korona Kiadó sorozata
Tankönyv 7/4	Helméczy Mátyás: Történelem 7.az általános iskola számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005. pp. 208. átdolgozott kiadás. A Nemzeti Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 8/1	Csiszér Béla-Sári Gusztáv: Történelem 8. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. pp. 200, tizedik, javított kiadás. A Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 8/2	Dr. Helméczy Mátyás: Történelem az általános iskola 8. osztálya számára. Ideiglenes tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. pp. 216. a Tankönyvkiadó sorozata
Tankönyv 8/3	Dürr Béla: Történelem az általános iskola 8. osztálya számára. 6. kiadás. Korona Kiadó. Budapest. 1998. hatodik kiadás. A Korona kiadó sorozata
Tankönyv 8/4	Helméczy Mátyás: Történelem az általános iskola 8. évfolyama számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005. pp. 216, átdolgozott kiadás. A Nemzeti Tankönyvkiadó sorozata

A választás szempontjai

A 70-es és 80-as években az egy-egy évfolyamon tanuló diákok ugyanazt az egy tankönyvsorozatot használták.

A 90-es években kialakult a **tankönyvpiac**, és több (régi-új) sorozat is megjelent:

A Nemzeti Tankönyvkiadó jelentős mértékben átdolgozta addigi történelem tankönyveit.

A másik jelentős, a 90-es évek folyamán megjelent sorozat a **Műszaki Kiadó Calibra**-sorozata, amely didaktikai és tartalmi szempontból is a legnyitottabb a megújuló történelemtanítás és történelmi tanulás követelményei iránt. Mind szövegében, mind didaktikai apparátusában önálló és új műnek tekinthető. Ennek első változatát Száray Miklós jegyezte (1993-tól). Külső megjelenésükben a többi sorozatnál gyengébb (fekete-fehér, rossz nyomdai minőségű), didaktikai és tartalmi szempontból azonban újító szellemű tankönyvek voltak ezek - a korábbiaknál bőségesebb illusztrációs anyaggal, didaktikai apparátussal, újszerű megközelítésekkel.

A **Műszaki Kiadó** gondozásában a 90-es évek második felében ezt a munkát folytatta a Kojanitz-Száray-Doba-Dupcsik-Repárszky alkotó team (1996-tól). Ez a sorozat – a didaktikai-tartalmi megújulást azzal is segítette, hogy valódi tankönyvcsaláddá alakult: forrásgyűjteménnyel, munkafüzetrel, témazáró dolgozatokat tartalmazó füzetrel. A didaktikai megújulást az expresszív fejezetnyitó képek és az új feladattípusként megjelenő „kupaktanács-feladatok” jelzik.)

Felemás képet mutat a **Korona Kiadó** sorozata, amely a Tankönyvkiadó korábbi sorozatát egészítette ki és alakította át, úgy, hogy az első két kötetet (az előző évtizedekben használt „tankönyvkiadós” sorozat ötödikes és hatodikos tagját) színes fényképtablókkal megfejelve adta ki. Ezek szövegében, illusztrációban, didaktikai apparátusában csak minimális átszabás történt, a tematika és a szöveg is szinte változatlan maradt. A sorozat első két tagjához a hetedik és nyolcadik osztályosok számára újonnan megírt tankönyvek zárkóztak fel. Ezek az új tankönyvek – ha bizonyos mértékig feleselnek is elődeiknek, az előző évtizedekben használt tankönyveknek – főleg a magyar és az egyetemes történelem szinkronba állításával a magyar nemzeti történelem megnövelt jelentőségével, s nem a tematika vagy a didaktikai apparátus megújításával teszik ezt.

A választásom azért esett erre a sorozatra, mert ez viseli magán a rendszerváltozás átmeneti éveinek azon problémáit, amelyekkel a hazai történelemtanításnak meg kellett küzdenie: a tartalmak felülvizsgálata, ideológiamentesítése, súlypontok áthelyezése a nemzeti történelemre, a magyar és az egyetemes történelem összefüggéseinek jobb bemutatása. Másrészt ez a tankönyvsorozat mutatja legjobban, hogy az új utak keresése a tartalom terén, a tartalmi megújulás a történelemdidaktikai megfontolások háttérbe szorulásával járt.

A 90-es évek végén az **Apáczai Kiadó** is új történelem tankönyv sorozattal jelentkezett, amelynek tagjai színesek, gazdag didaktikai apparátussal rendelkeznek, sokféle forrástípussal ismertetik meg a diákokat.

A 2000-es években használt tankönyvsorozatok és tankönyvek között mindhárom „nagy” tankönyvkiadó továbbfejlesztette történelem tankönyveit. Választásom ezek közül a **Nemzeti Tankönyvkiadó** általános iskolai tankönyvsorozatára esett. Az elemzés szempontjából hasznosnak ígérkezett, hogy népszerű, kitüntetett (Hundidac 2003 – Arany-díj), külalakjukban vonzó, szép tankönyvekről van szó. Különösen jó lehetőségeket kínált az elemzésre, hogy a jelentős mértékű átdolgozás után a

korábbi – akár a 30 évvel ezelőtt használt – tankönyvek számos illusztrációja, szövegrészlete megőrződött benne.

A tematikai változások bemutatása

	Témakörök száma	Azonos témakörök száma	Új témakörök száma	Kihagyott témakörök száma	Leckék száma
Tankönyv5/1	6				45
Tankönyv5/2	3	2	1	0	40
Tankönyv5/3	4	2	0	0	46
Tankönyv5/4	4	5	1	0	41
Tankönyv6/1	8				45
Tankönyv6/2	6	1	0	0	40
Tankönyv6/3	5	0	0	0	40
Tankönyv6/4	5	0	0	0	50
Tankönyv7/1	6				45
Tankönyv7/2	6	1	5	1	39
Tankönyv7/3	6	0	6	1	32
Tankönyv7/4	6	0	6	1	45
Tankönyv8/1	6				46
Tankönyv8/2	6	6	0	0	41
Tankönyv8/3	6	1	0	2	28
Tankönyv8/4	6	0	3	2	45

(A mellékletben megtalálható a tankönyvek témaköreinek teljes listája.)

Új témakörök megjelenése

A **7/1 tankönyvhöz** képest a **7/2-ben** az összes témakör száma alacsonyabb lett. Sok témakör címe megváltozott, de tartalmilag új témakör nem jelent meg.

A témakörök címének változása az osztályharcos tematika bizonyos mértékű háttérbe szorulását tükrözi.

Pl.:

7/1A nemzetközi munkásmozgalom kialakulása

7/2 A kapitalizmus kibontakozása és a nemzetközi munkásmozgalom

A legszembeötlőbb változás a **7/3 tankönyvben** az előző sorozatokhoz képest, hogy a 19. és 20. századi történelem bemutatásakor fejezetenként összevonták az egyetemes és a magyar történelem bemutatását. A témakörök címében a legfontosabb változás, hogy – a 19. és 20. századi történelem bemutatásakor - tudatosan kerülnek az alkotók a korszakok korábban szokásos megnevezését.

Pl.:

Az imperializmus kibontakozása

Helyett:

A világ és a "boldog békeévek"

A **7/4 tankönyvben** két teljesen új témakör jelenik meg: a globalizálódó világ című fejezet a jelenkor ismeretének igényét kívánja kielégíteni. A másik új fejezet az

állampolgári ismeretek. Ez majd a gyakorlatiasság szempontjából is értékelhető lesz, ezen kívül a 2001-es Kerettantervi előírásnak megfelelően kötelező tartalmi fejezet. A korábbi témakörökben nem tapasztalható változás: maradt az eseménytörténeti megközelítés, a korszakolás, változott a korszakok megnevezése: a sorozat témakörei között a legbeszédesebbek:

PI.
A nemzetállamok kora
A dualizmus kora
A globalizálódó világ

Témakörök struktúrája: arányosság, koherencia, egymásra épülés, következetesség

Mind a négy tankönyv – koruk elvárásai alapján – logikus, határozottan érvényesül egy belső logika, bár a tagolás mai szemmel erőszakolt.

PI.
7/2 A reformkor és előzményei hazánkban
Ez a fejezet II. József uralkodásának tárgyalásával kezdődik.

A **7/3 tankönyvben** egyértelműen feltűnik, hogy míg az első két kötet a Tankönyvkiadó korábbi sorozatainak változatlan újrainyomásával került kiadásra, addig a sorozat e kötetével új alkotógárda új tankönyvet hozott létre. Így mind a témakörök és leckék címében, mind tartalmukban, felépítésükben eltérnek a megelőző kötetektől. Ez zavaró lehetett, de szükségesnek tűnhetett.

A **7/4 tankönyv** – ahogyan az egész sorozat is – következetesen érvényesíti a korszakolás alapelveit, a korszakok megnevezésében kerüli a korábbi kategóriákat, nem keres újakat, de a témakörök nagyjából követik a korábbi tankönyvekben, tankönyvsorozatokban alkalmazott korszakolási rendszert.

Témakörökön belüli változások

A **7/1 tankönyv** első, magyar történelemmel foglalkozó témaköre pl. 1711-től kezdődik, és 1848-ig tart – ez még nagyobb időkeretet ölel át. Jelentős tartalmi különbségeket a 7/2 és 7/3 tankönyv leckéi között nem tapasztaltam.

A témakörön belüli változások is a **7/3 tankönyvben** (a hetedik osztályos köteteknél) mutatkoznak egyértelműen – az egyetemes és magyar történelmi fejezetek összevonása miatt.

A **7/4 tankönyvben** nincs jelentős változás a témakörön belül. Sokban követi az előző tankönyvek struktúráját.

A **tematika** a négy vizsgált tankönyvsorozatban az **időhatárok és a címek** tekintetében **mutat kisebb-nagyobb eltéréseket**.

Életszerűség: gyakorlati élet problémái, a tanulók életvilágának megjelenése, hasznos, alkalmazható tudás

A történelem tantárgy (és a történelemtudomány) évszázados létjogosultságát, szükségességét nem valamiféle hétköznapi hasznosságra irányuló elvárás, hanem a nemzeti identitás formálásához és fenntartásához, a magyar állami szuverenitás gondolatának folyamatos megőrzéséhez, igazolásához való hozzájárulása adta. A hétköznapi hasznosság a történelem tantárggyal szemben felmerülő igénye a 20. században, azon belül is a század második felében, de leginkább a végén jelent meg. Ezen kettős elvárásnak a kielégítésére való törekvés már a 70-es és 80-as évek tankönyveiben is kitapintható, bár erre a korszakra még a történelem szocialista-kommunista felfogása szerinti, az internacionalista-marxista munkásmozgalom által a történelemtudományra és (-tantárgyra) testált új, „nemzetközi” és proletár identitás kialakítására való (nem túlságosan átütő) törekvés a jellemző. Ez a jelleg – pl. a munkásmozgalom torz módon megnövelt aránya a tematikán belül, különös tekintettel a hazai munkásmozgalom kezdeteire, (némi erőszakoltan) beleértelmezve ebbe a hazai parasztmozgalmak ismertetését is – uralkodó a 70-es, és jelentős a 80-as évek történelem tankönyveiben. Ennyiben tehát nagyon kétséges a tankönyvek értékelhetősége az életszerűség szempontjából. (Azt azonban mindenképpen le kell szögeznünk, hogy a magyar történelem aránya mindvégig 50% körül maradt.)

Itt kell kitérnünk a marxista történelemszemlélet másik, az életszerűség szempontjából (is) felróható deficitjére. A 70-es és 80-as évek történelem tankönyveinek életszerűségét súlyosan csorbítja a forradalmak jelentőségének túlhangsúlyozása, a forradalmaknak és a közöttük eltelt időszakoknak a forradalmak előzményeiként illetve következményeiként történő bemutatása egy olyan korszakban (70-es, 80-as évek), amelynek vezetői a társadalom politikától való távol tartását tekintették egyik legfontosabb politikai céljuknak, és a 20. század magyar forradalma tabutéma volt.

Pl.:

A hetedik évfolyam témakörei (1. sz. sorozat):

A polgári *forradalmak* kora

A magyar nép útja a polgári *forradalomig*

Polgári *forradalom* és szabadságharc Magyarországon

A nemzetközi munkásmozgalom kialakulása

A burzsoázia világhuralmának kialakulása...

A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon

A nyolcadik évfolyam témakörei (1. sz. sorozat)

A Nagy Októberi Szocialista *Forradalom*....

A magyar *Tanácsköztársaság*

Ellenforradalmi korszak Magyarországon.

Stb.

Az életszerűség egyéb összetevőit jórészt azonban talán kevésbé a tematika, sokkal inkább a megközelítések, a kínált és közvetített módszerek adhatják.

Az **életszerűség kritériumai** – önkényesen, a nemzetközi tankönyvkiadási gyakorlat fényében - az alábbi szempontok szerint (a tanulók által **belátott, érzékelt, hasznosnak értékelt, élményvilágukhoz illeszthető, ahhoz adaptálható**

tartalmak, tevékenységek és kompetenciák alapján tűnnek leginkább értékelhetőnek.

Az életszerűség tematikus szempontjai

- a. a gyermek énképének kialakításához nyújtott segítség (csoportidentitások – mint a történelemtudomány és –tanítás egyik új legitimációs alapja): egyén és csoportok: történelmi személyiségek: döntéseik nehéz helyzetekben, életpályák, saját és külső vélekedések; társadalmi szerepek: gyermek és felnőtt, férfi és nő, vezetők és beosztottak stb.
- b. tematikus történelem
- c. a történelem mint hasznos érdekességek gyűjteménye, „kvíz tudás”, „hobby”, a tartalmas szabadidő lehetséges módja: életmódtörténet, öltözködés, lakáskultúra, táplálkozás, információ, hadtörténet stb.
- d. a nemzeti identitás kérdései;
- e. európai, regionális identitás, csoportidentitások kérdései
- f. állampolgári ismeretek

A fenti szempontokat azonban hiába kérnénk számon a 70-es és 80-as évek tankönyvein, hisz ezek többsége azokban az években még csak csírájában volt jelen mind a nyugati, mind a hazai történetírásban.

Ha tehát ebből a szempontrendszerből az „állandónak tekinthető” (lassabban változó) elemeket, szempontokat vizsgáljuk, akkor azok érvényesülését érdemes az első két elemzésre kiválasztott tankönyvben megvizsgálnunk. De míg az első két tankönyvtől (7/1 és 7/2) az előzőekben említett okokból kevésbé elvárhatónak tartjuk a bemutatott szempontok teljesítését, a második két tankönyv esetében a nyitás jeleit kell keresnünk a tematika illetve a tartalom szintjén.

A 7/1 és a 7/3 tankönyvben kevés, a 7/2 és a 7/4 tankönyvben valamivel több lehetőség adódik a tematikus megközelítésre, az életmód-, művelődés- és gazdaságtörténeti kitekintésre

Egyik kötetben sem jelenik meg releváns módon **a gyermek élményvilága** – akár az **életkori sajátosságok**nak megfelelő „kalandos” korszak érdeklődésére kielégítő lehetőségeket adó témákat, akár a hétköznapi felnőtt létre felkészítő **„hasznos” ismereteket**, akár **a gyermekek társadalmi helyét**, szerepét értelmező részleteket keressük.

A történelem tankönyvekben általában véve is nehezen fogunk „hasznos”, gyakorlatias, mindennapi életben instant módon, azonnal értékesíthető ismereteket, tudást találni, ami azonban nem jelenti, hogy kevés ilyen van illetve lehet. Sőt: rendkívül széles színskálát fog át ezen ismeretek összessége. Ezért célszerűnek tűnik e helyen rövid kísérletet tennünk annak áttekintésére, hogy milyen ismeret- és képességspektrum segítségével írható körül az életszerűség fogalma a történelem tantárgy tematikája esetében.

A 7/1 tankönyv tematikájában az egyén feloldódik, eltűnik a történelemben, amely forradalmak sorozata, így az egyéni identitás, az énkép, de akár a nemzeti vagy hova tovább különféle csoportidentitások kialakításának elősegítése nem is tükröződhet a tematikában.

A gyermeki élményvilág a témakörök címeiben nem jelenik meg – még a megfogalmazás módját tekintve sem. Már a címekben is hemzsegnék az idegen, elidegenítő illetve szakszavak:

Pl. *polgári forradalom, munkásmozgalom, burzsoázia, világuralom, kapitalizmus*

A **7/2 tankönyv** témaköreinek címéből árnyalatnyi elmozdulás tapasztalható a fent már említett két fontos szempontból, hiszen olvashatunk a tartalomjegyzékben néhány fantáziadúsabb és a gyermeki élményvilágot (szintén a cím megfogalmazásában) jobban közelítő témakörcímet is:

Pl.:

A világ képe a XVIII. században; Mindennapi élet a feudális Európában.

A **7/1 és 7/2 tankönyvre** egyaránt jellemző, hogy mind érdekességeket, kis „színes” kitérőket, mind állampolgári ismereteket hiába keresnénk bennük.

A gyakorlatiasabb, érdekesebb, a hétköznapi műveltség körébe gondolható fejezetek általában olvasmánynak minősülnek:

PL.:

Afrika gyarmatosítása. A gyarmatok élete

Budapest világvárossá fejlődése

A XIX. század második felének nagy magyar feltalálói, utazói, festői, zeneszerzői

A **7/3 tankönyv** szerzője megkíméli a diákokat az idegen szavak alkalmazásától (csupán a „feudalizmus” szó marad itt meg), de a tematikában nincs áttörés a vizsgált szempontokból. A a tematika „nemzetibbé” válása a rendszerváltozás éveiben egyértelműen hasznos tudásnak számíthatott, de annak kizárólag eseménytörténeti felépítettsége sem a diákok életvilágára, sem az életszerűsége nem volt figyelemmel.

A **7/4 tankönyv** az „Állampolgári ismeretek” című témakörrel szolgáltat hasznos tudást, bár maga a cím valószínűleg kevésbé lehet bizalomgerjesztő és motiváló a gyerekek számára, de gyakorlati hasznossága és szükségessége révén a legnagyobb előrelépés a vizsgált szempontból.

A **7/4 tankönyvben** a képek gazdag információforrást jelentenek a diákok számára, a feladatokban is sok életszerű ismeret megszerzésére kapnak a diákok indítást. A többi tankönyvhöz képest sokkal több gyakorlatias jellegű ismeretet tartalmaz a tankönyv, sok feladat nagyon gyakorlatias, tevékenység központú megközelítésről tanúskodik.

Pl.:

Keressetek adatokat saját településetek reformkori életéről!

Mi lett Magyarország államformája 1848 áprilisában?

A bemutatott fegyverek közül melyek voltak a honvédgyalogság, a huszárok, a népfölkelők és a tüzérség fegyverei? (szintén képes feladat)

Stb.

A tematikai változások értékelése

A vizsgált tankönyvek a történelem általános iskolai tananyagának az 5-8. évfolyamon az egyetemes és a magyar történelem jelentős korszakait tartalmazzák – kronológiai sorrendben. Ebben a fontos kérdésben nem történt változás az elmúlt 30 évben. A témakörök struktúrája, a kronológiai - ezen belül is a diakrón megközelítés uralma töretlen maradt.

Az **ötödik évfolyam** tankönyvei az őskor és az ókor, a hatodik évfolyaméi a középkor, a hetedik évfolyaméi az újkor, a nyolcadikos tankönyvek a 20. század történelmét tárgyalják. A 3. számú (90-es években használt) sorozatban a legjelentősebb a változó témakörök száma. Azonban ez sem tartalmi megújulás eredménye: a magyar történelmi fejezeteket belefésülték az egyetemes történelmi fejezetekbe – így jöttek létre az „új fejezetek” (a magyar és az egyetemes történelem nagyobb mértékű összedolgozása nem történt meg.)

A változások között két - a korábbi tankönyvhöz képest - teljesen új tartalmú témakör megjelenése a legfontosabb: mindkettő a 4. számú sorozaté: a „Globalizálódó világ” című témakör a jelenkori egyetemes történelem új jelenségeit foglalja magába, a másik pedig az „Állampolgári ismeretek” című témakör.

A többi változás lényegében a tematika állandó, főleg a korszakhatárok változásai és/vagy tantervi változások miatti folyamatos és lassú átrendezésének eredménye.

Pl. a 7. évfolyam tematikája:

Hatodik osztályos tananyag			
7/1	7/2	7/3	7/4
Polgári forradalmak... (1640-1848)	A világ képe a XVIII. században	Nagy változások előtt A világ a XVIII. században Forradalomtól forradalomig (1789-1848)	A polgári átalakulás kora (XVII-XVIII sz.) Magyarország a XVIII. században
A magyar nép útja a forradalomig (1711-1848)	- A reformkor és előzményei Magyarországon (1780-1848)		A polgárosodás kezdetei Magyarországon. A reformkor. Forradalom és szabadságharc Magyarországon
Polgári forradalom és szabadságharc Magyarországon 1848-49	Forradalom és szabadságharc Magyarországon	Európa 1848-49-ben	
A nemzetközi munkásmozgalom kialakulása	A kapitalizmus kibontakozása és a nemzetközi munkásmozgalom (1849-1871)	Változások a világ térképén... (1849-1871)	A nemzetállamok kora
A burzsoázia világhatalmának kialakulása a XIX. század második felében			
A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon (1849-1900)	A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon (1849-1914) Az imperializmus kibontakozása		A dualizmus kora
		A világ és a „boldog békeévek” Az első világháború	Az első világháború
Nyolcadikos osztályos tananyag			

Mind a négy tankönyvből hiányoznak a tematikus és/vagy több nagy korszakot érintő témakörök, ami pedig az utóbbi évtizedekben tantervi követelménnyé vált. A tematikus megközelítés nagyobb aránya nemcsak társadalmi igény, hanem az átalakuló történelemfelfogás következménye is.

A témakörökön belül az új szempontok mint pl. életmódtörténet, mentalitástörténet stb. - a 90-es évek tankönyveiben (ezen belül is 7/3 és 8/3) - de főleg a 2000-es évek tankönyveiben 5-8/4 megjelennek, sőt témakörrel-témakörre (korszakról korszakra)

végigkövethetők. (Ezek lényegét a 7. évfolyamos tankönyvek változásain is szemléltetjük –a taníthatóság-tanulhatóság vizsgálatára kiválasztott tankönyvek ismertetésénél.)

Pl.:

Életmódtörténeti fejezetek (7/4):

Életmód a kapitalizálódó Európában

Életképek a reformkori Magyarországon

Életmódtörténeti részfejezetek (7/4)

Életszínvonal-emelkedés és életmódváltás

Városiasodás. A városi életforma terjedése

A tanulhatóság szerinti összehasonlítás

TANULHATÓSÁG	Tájékoztató app	Motiváció	Önálló tan. lehetősége
Tankönyv7/1	4	3	2
Tankönyv7/2	5	3	3
Tankönyv7/3	5	3	3
Tankönyv7/4	5	4	3

TANULHATÓSÁG	Tanulói aktivitás	Design
Tankönyv7/1	3	2
Tankönyv7/2	3	3
Tankönyv7/3	4	4
Tankönyv7/4	3	5

Megjegyzés: az elemzés tárgya: a tankönyv egésze.

1: elégtelen, 2: gyenge, 3: átlagos, 4: jó, 5: kiváló

A **hetedik évfolyam tankönyveit** választottam ki összehasonlításra. Ez az évfolyam hagyományosan az „újkort” tárgyalja – kezdve a francia forradalommal, befejezve az első világháború előzményeivel. A tematika évtizedek óta szinte teljesen változatlan: mind az egyetemes, mind a magyar történelem bemutatása eseménytörténeti szempontú. A **70-es és a 80-as évek tankönyveinek** témakörcímei a forradalmak bemutatása köré szervezik a tananyagot – a 20. századi „proletárforradalmak” előzményeként és legitimálása céljából.

A tankönyvek (a 7/3 tankönyv kivételével) – mint minden évfolyam tankönyvei – a korábban tanultak rövid, de átfogó ismétlő leckével kezdődnek. A tananyag struktúrája az eltelt 30 év alatt keveset változott.

A **7/1 sz. tankönyv** 1640-től – az angol alkotmányos monarchia kialakulásától (egyetemes történelem) és a Rákóczi-szabadságharc utáni időktől kezdve (magyar történelem) kb. 1900-ig öleli fel a történelem tantárgy tananyagát. Az egyetemes és a magyar történelmet tárgyaló fejezetek követik egymást. Az egyetemes történelmi

témakörök kiragadott, a marxi történelemfelfogás igazolásához illeszthető eseményeket, jelenségeket tárgyalnak:

Pl.: „A polgári forradalmak kora” témakör: Leckéi: <i>Az angol polgári forradalom; A feudális társadalom megdöntése Franciaországban stb.</i> „A magyar nép útja a forradalomig” témakör Leckéi: <i>A Habsburgok elnyomó gazdaságpolitikája; A jobbágyok helyzete és harcai a XVIII. században; A feudális rendszer válsága; Kossuth Lajos a reformkori harcok élén</i> „A nemzetközi munkásmozgalom kialakulása” témakör Leckéi: <i>A Kommunista Kiáltvány; Az I. Internacionálé stb.</i>
--

A témakörök főcímeiben nem tükröződik, hogy a szerzők kis réseket azért nyitottak más szempontok a (pl. művelődéstörténet) számára is:

Pl.: <i>Budapest világvárossá fejlődése; (olvasmány); A XIX. század második felének nagy magyar feltalálói, utazói, festői, zeneszerzői (olvasmány) -</i>
--

A **7/2, a 80-as években használt tankönyv** (Helméczy Mátyás a szerzője) tartalmilag kevésbé különbözik a korábban használttól, de a fejezetek címe és az időhatárok tekintetében változás figyelhető meg: a fejezetcímek lényegileg csak átfogalmazódtak, az időbeli határok pedig áthelyeződtek. Az egyetemes történelem leckéi közül az ún. angol polgári forradalom és a XVIII. századi magyar történelem kikerült a 7.-es tankönyvből. - előre került a 6. osztályos tankönyvbe - míg az időbeli határ kitolódott 1900-ról 1914-re. Itt tulajdonképpen annak a mai napig is tartó folyamatnak lehetünk tanúi, amelynek során az újkori és a jelenkori történelem súlya folyamatosan növekedik.

A **7/1 és a 7/2 tankönyv** tematikája közötti különbségeket megfigyelve egy másik, azóta szintén tartósan bizonyult folyamatot is leírhatunk: a témakörök által lefedett időszakok a jelenkorhoz közeledve egyre rövidültek. Az utóbbi évtizedekben ez a tendencia erősödött, így az egymást követő tankönyv-generációk is – első sorban az újkori történelmet tárgyalva – egyre rövidebb korszakokként bontják egységekre, témakörökre a történelem folyamatát:

A **7/1 tankönyvben** az első, egyetemes történelmi fejezet még mintegy 200 évet ölel fel, a **7/2 tankönyvben** az első fejezet már csak a XVIII. századot tárgyalja (ez nem is egészen 100 évet jelent). Ugyanígy a magyar történelem tárgyalásakor: a **7/1 tankönyvben** az első magyar történelmi témakör 150 év, a **7/2 tankönyvben** már csak kb. 70. Ebben a tendenciában a szinkronia szempontjainak érvényesítésére való törekvés érhető tetten, hiszen így a tananyag feldolgozásának menetében az egyetemes és a magyar történelmi események időben közelebb kerülnek egymáshoz. Az alkotók úgy vélhetik, hogy a magyar és az egyetemes történelem kölcsönhatásainak felismerését a diákok számára jobban megragadhatóvá, felfoghatóvá teszik ezzel.

A **7/3 tankönyvben** (szerzője Závodszy Géza) ez a folyamat tetőződik be, hiszen itt az egyetemes és a magyar történelmet közös témakörökbe fésülte össze a szerző. Az egyetemes és a magyar történelmet tárgyaló fejezetek (leckék) azonban itt is különválnak, nem olvadnak össze, a **7/1, a 7/2 és a 7/3 tankönyv** leckéi megfeleltethetők egymásnak.

Pl.:

7/1: -

7/2: *Angol gyarmatosítás Indiában (Témakör: A kapitalizmus kibontakozása és a nemzetközi munkásmozgalom)*

7/3: *Anglia és gyarmatbirodalma (Témakör: Változások Európa térképén – e témakörhöz tartozik pl. Az Osztrák-Magyar Monarchia megalakulása. Önkényuralom és kiegyezés c. lecke)*

A **7/4 tankönyvben**, amely a **7/2 tankönyv** jelentős mértékű átdolgozásával jött létre, a korszakhatárok további szűkülését, rövidülését állapíthatjuk meg. A reformkor külön fejezetet kap (igaz ugyan, hogy áthidaló megoldásként – s ez is továbbra is erőteljes tendencia a történelem tankönyvekben – résztémakörként jelenik meg). (Ennek az irányynak ellentmondani látszik az, hogy a 2. és a 3. számú tankönyvsorozat 5. osztályos kötetében az ókori keleti, görög és római történelmet egy témakörön belül tárgyalják, de a többi kötetben a korszakhatárok szűkülésének tendenciája töretlen.)

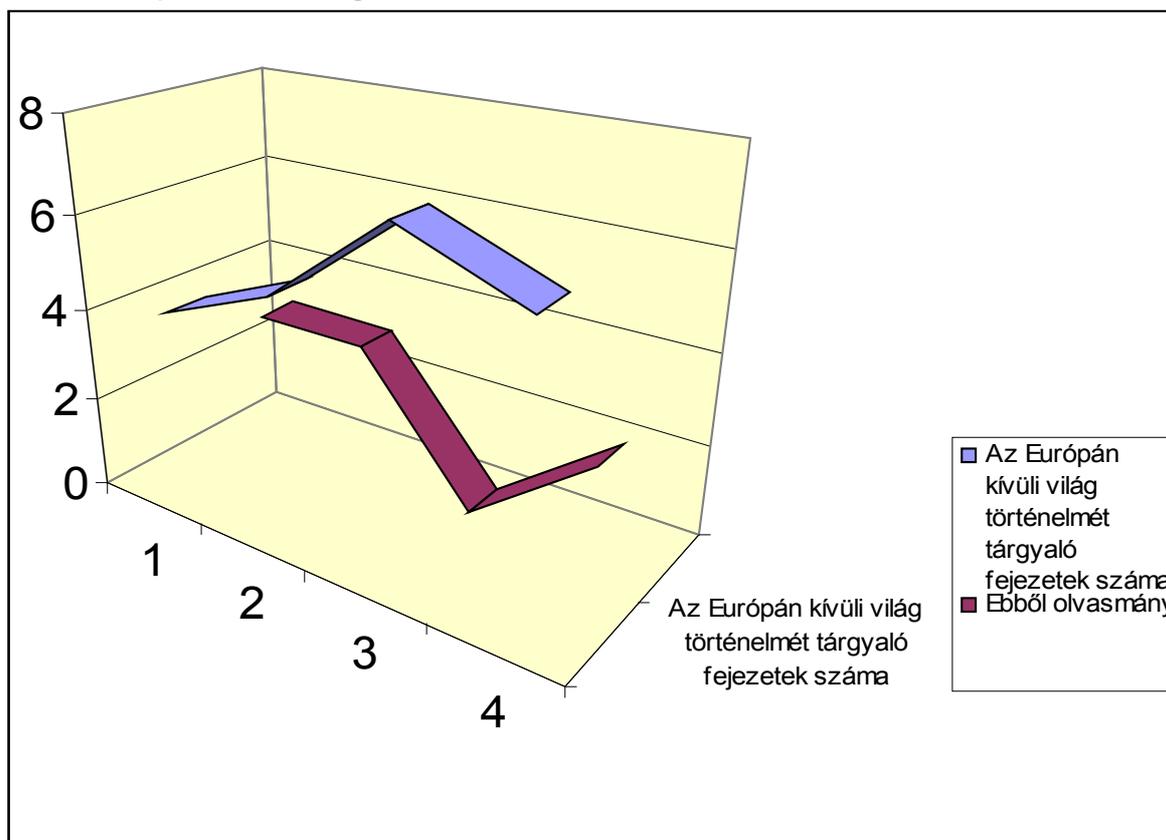
A témakörök címeinek áttekintése nem mutatja azt a szintén lassú, de biztos változást, amely az Európán kívüli világot vonja be a tanulók látókörébe. Ezek a tartalmak eleinte inkább csak olvasmányokban kapnak helyet, majd megtanulandó leckévé lépnek elő, de a tárgyalásuk módja is jellemzően európai szemszögű:

Pl.:

7/1 tankönyv: *Az Amerikai Egyesült Államok megalakulása (olvasmány); Ázsia gyarmatosítása (olvasmány); Afrika gyarmatosítása. A gyarmatok élete (olvasmány); Amerika a XIX. században*

7/4 tankönyv: *Amerika a XVIII. században; Részletek a Függetlenségi Nyilatkozatból (Forráselemzés) Ami még Amerikában történt – a latin-amerikai gyarmatok felszabadulása (olvasmány); Polgárháború az észak-amerikai Egyesült Államokban. Versenyben a világ újrafelosztásáért*

Az Európán kívüli világot bemutató leckék száma:

A **7/1 és 7/2 tankönyv** között módszertani és talán didaktikai váltás történt: a tankönyvszerző az elbeszélésében gyakran átadja a szót a korabeli forrásoknak. Ez a szemléletbeli változás nem mutatkozott sem a témakör, sem a lecke címében. (A **7/3 tankönyv** szerzője nem említi a Húsvéti cikket, tartalmilag is kevesebbet közöl. A **7/4 tankönyvben** lényegében változatlan szöveget tartalmaz a megváltozott témakör címén.) A jelentősebb változások nem a tematika és a tartalom terén álltak be.

Pl.:

Deák szerepéről a kiegyezés létrehozásában:

7/1: „Az osztrák burzsoázia és a magyar birtokos osztály törekvéseit fejezte ki 1865-ben Deák Ferenc híres Húsvéti cikke. Ebben azt javasolta, hogy az 1848 áprilisában szentesített törvényeinket az egész birodalom érdekeivel kell összhangba hozni. Ezen az alapon kezdte meg tárgyalásait az 1865-ben összehívott országgyűlés.” (A lecke címe: A kiegyezés (1867); A témakör címe: A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon)

7/2: „A kiegyezési tárgyalásokat Deák Ferenc 1865-ben megjelent Húsvéti cikke indította el.

Ebben Deák a következőket írta: „Készek leszünk mindenkor ...saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatóságának biztonságával összhangzásba hozni”... „Arra kell törekedni, hogy mind a birodalom biztonsága teljesen elévessék, mind a magyar alkotmány alaptörvényei a lehetőségig fenntartassanak...”

Deák két feltételt szabott a tárgyalások megkezdéséhez: az ország területi

egységének helyreállítását és az országgyűlés összehívását.” (A lecke címe: A kiegyezés; A témakör címe: A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon)

713: *„A hosszú és bonyolult tárgyalásokat magyar részről Deák Ferenc, a haza bölcse irányította.” (A lecke címe: Az Osztrák-Magyar Monarchia megalakulása. Önkényuralom és kiegyezés; A témakör címe: Változások a világ térképén: 1849-1871)*

714: *„A kiegyezési tárgyalásokat Deák Ferenc 1865-ben megjelent Húsvéti cikke indította el.*

Ebben Deák két feltételt szabott a tárgyalások megkezdéséhez: az ország területi egységének helyreállítását és az országgyűlés összehívását.” (lecke címe: A kiegyezés; A témakör címe: A dualizmus kora)

Tájékoztató apparátus

A **7/1 tankönyv** tartalomjegyzéke jól tagolt, a címek jól fedik a leckék tartalmát. Feltűnő a „harc”, a „mozgalom”, a „kizsákmányolás”, a „mozgalom”, a „helyzet” szavak gyakorisága. Ezek miatt – bár a leckecímek a tanár számára pontos tájékoztatást adnak a lecke tartalmáról, a diákok számára semmitmondóak lehetnek, viszont jól szemléltetik, a korabeli történelemtanítás egysíkú politikatörténeti beállítottságát és ideológiai kötöttségét.

Témányitó fejezetek, sem témányitó „felütő” oldalak nincsenek. Szintén nincsenek témazáró fejezetek – ehelyett összefoglaló leckéket találunk, amelyek vázlatot és részben szemléltető sematikus ábrákat adnak a témakörrel.

Hiányzik egy olyan tájékoztató, amely a tankönyv didaktikai apparátusának magyarázatát tartalmazná: a jelölések értelmezését, a kérdések, feladatok felhasználási lehetőségeit ismertetné.

A 7/2 tankönyv apparátusáról: A tartalomjegyzék jól tagolt, áttekinthető. A fejezetcímek megfogalmazása informatív, bár főleg a tanárt tájékoztatja, hiszen a fejezetcímekben szereplő fogalmakat és személyeket még kevéssé ismerő gyerekek számára nem ad tájékoztatást a lecke tartalmáról.

A fejezeteket témányitó „felütő” oldalak nyitják meg – ezek a művészi színvonalú, montázs technikát alkalmazó, a tanórán is alkalmazható, a gyerekek fantáziáját megmozgató, a témakör fontos ismeretelemeit megjelenítő kompozíciók. Szintén nincsenek témazáró fejezetek Rövid bevezető szöveg szólítja meg a diákokat, akik kiegészítő, ajánlott irodalmat is kapnak – válogatást a szépirodalomból és az ifjúsági ismeretterjesztő irodalomból.

Hiányzik egy olyan tájékoztató, amely a tankönyv didaktikai apparátusának magyarázatát tartalmazná.

A 7/3 tankönyv tartalomjegyzéke áttekinthető, Témányitó fejezetek, témányitó „felütő” oldalak nincsenek. Témazáró, összefoglaló olvasmány zárja a fejezeteket.

A leckék címe beszédes – a diákokat is tájékoztatni kívánja a leckék tartalmáról. Pl.: „Az iparosodó Magyarország”; „A birodalomépítés rögeszméje” stb.

Végigfut a könyvön a fejezetcímeket mutató élőláb, ami szintén segíti a felhasználók tájékozódását.

A képaláírások sok hasznos háttérismeretet adnak. A tankönyv végén időrendi áttekinthető táblázat, fogalommagyarázatokat tartalmazó és külön életrajzi kislexikon található.

A **7/4 tankönyv** tartalomjegyzéke áttekinthető, a témakörök címe nagybetűs, a leckék címe kisbetűs, a tartalomjegyzék egésze egy oldalon van elhelyezve, így egy pillantásra áttekinthető az egész tartalom. Témányitó fejezetek, témányitó „felütő” oldalak témazáró fejezetek is az eligazodást szolgálják.

A tankönyv olyan tájékoztatóval kezdődik, amely tartalmazza a tankönyv didaktikai apparátusának magyarázatát. Fontos, hogy a bevezető a diákokat szólítja meg, tanítja őket a segédeszközök használatára. Mivel azonban a bevezető semmilyen egyéb módon nem kelti fel a tanulók figyelmét, lehetséges, hogy csak kis hányaduk olvassa el.

Motiváció

7/1 tankönyv: A motiváció lehetőségei közül keveset aknáz ki a tankönyv. A tankönyv csúnya: rossz minőségű a papír. Egy szint használ az ábrákon és a legfontosabb leckerészek kiemelésére. A képek mennyisége és minősége valamint összeállítása az adott kereteken belül alkalmas lehetett a motivációra. A rajzos szemléltető ábrák jellegzetes, kifejező ábrázolásmódjuk miatt alkalmasak lehetnek a figyelem felkeltésére. A tankönyv több mint 140 képet és ábrát tartalmaz. A reprodukciók mérete és minősége a lehetőségekhez képest jó – képek többnyire alkalmasak a részletek megfigyelésére. A képek túlnyomó része portré. Sok gyerek számára ez szintén figyelemfelkeltő, hiszen az események főszereplőiről tudnak így maguknak képet alkotni. A képek jelentős részének eseményessége szintén alkalmas a gyermeki fantázia megindítására és az érzelmi azonosulás elősegítésére – az életkori sajátosságoknak (kalandosság) megfelelően. A sötét tónus és a színes képek teljes hiánya ezt az összbenyomást azonban hátrányosan befolyásolja.

A leckék stílusa társalgási stílushoz közelít, érzelmeket is megszólít, mégis elég száraz marad. A motivációs lehetőségek kiaknázásának fő korlátját az ideológiai kötöttség miatti osztályharcos - eseménytörténeti központú megközelítésben találhatjuk.

A **7/2 tankönyv** csúnya: rossz minőségű, durva tapintású a papír. Egy szint használ. Az eseményeket bemutató képek aránya viszonylag alacsony.

A rajzos szemléltető ábrák inkább a jobb érthetőséget mint a figyelemfelkeltést szolgálják.

A képek egykorú ábrázolások, de hiányoznak az olyan ábrázolások, amelyek érzelmi mozgósításra, korabeli vélemények megjelenítésére, tárgyalására lennének alkalmasak (pl. gúnyrajzok, karikatúrák, szimbolikus ábrázolások).

A képek sötét tónusúak és gyakran homályosak: technikai hiányosság. Viszont a képaláírások között megjelennek a háttér-információt, kommentárt is tartalmazó megjegyzések, amelyek továbbgondolásra indíthatták a tanulót.

A **7/3 tankönyvben** a képek mennyisége bőséges: oldalanként 1-2, többnyire féloldalas kép található, minőségük is jó. Túlsúlyban vannak a valamilyen szempontból lényeges, döntő, meghatározó jelentőségű események ábrázolásai, amelyek közül sokat kísér rövid szerzői kommentár.

Megjelennek a karikatúrák, viszont a személyességet jelentő és értést is segítő szerzői grafikák rajzos szemléltető ábrák hiányoznak.

A **7/4 tankönyv** sokféle módon él a motiváció lehetőségeivel. Az esztétikus megjelenés kérdése a Design címszó alatt térünk ki, de fontos, hogy sok a színes kép, és a tankönyv egész színvilága vonzó.

A tankönyv szép: jó minőségű a papír, tipográfiája igényes. Sok képet tartalmaz, a képek több mint kétharmada akciót, történetet ábrázol – korabeli ábrázolásokat. A motiváció szempontjából talán számon kérhető a humor hiánya és az érzelemmentességre való törekvés, valamint a 80-as évekre jellemző karakterisztikus, expresszív szerzői grafikák.

A reprodukciók mérete és minősége kiváló, sok a megfigyelhető, „nézegetni való” részlet, lehetőség a részletek pontos megfigyelésére. A képek túlnyomó része portré.

A szignifikánsan megjelenő új tematika – életmódtörténet, gazdaságtörténet – az illusztrációk között is átütő mértékben jelentkezik, akár az önálló kutatómunkát is el lehet ezekkel kezdeni, illetve módszerek tanítására is alkalmas mind a kiválasztásuk, mind a mennyiségük, minőségük.

A kutatómunkára biztató feladatok szintén a diákokat szólítják meg, de kevés a valóban kutatást igénylő feladat – inkább a gyűjtőmunka szóval lehet ezeket jellemezni.

Önálló tanulás lehetősége

A **7/1 tankönyvben** a lényeges részek lapszéli, színes, függőleges csíkkal történő kiemelése vizuális segítséget is ad az otthoni bevézéshez. A leckét tagolni is hivatott kérdések a tankönyvszöveg figyelmesebb, értő olvasására ösztönöznek, a kérdések a diákokat szólítják meg (pl. „Hasonlítsátok össze Széchenyi és Kossuth reformtörekvéseit!) de a tankönyv egésze tanárközpontú történelemtanulást feltételez.

A **7/2 tankönyvben** a kulcsszavak kiemelése, kislexikon segítik az önálló tanulást. A leckék szövegében kis bagoly-szimbólum jelzi azokat a fogalmakat, amelyeket a tanulók a kislexikonban megtalálnak. Az oldalak kéthasábosak, amelyből az egyik folyamatosan a megértést segítő, szimbólumokkal a törzsszöveghez kapcsolódó háttérmagyarázatoknak van fenntartva.

A lecke végi kérdések az értés ellenőrzését és a reprodukciót segítik, de az önellenőrzést nem teszik lehetővé.

A **7/3 tankönyvben** a kulcsszavakat kurzív szedéssel emelik ki. (Szerintem az önálló tanulást jobban segíti a kövér betű.) Az önellenőrzéshez kevés kérdés áll rendelkezésre. A sok, nagyméretű kép széthúzza a leckék terjedelmét, emiatt a tanulandó anyag szétesik, nehezen áttekinthetővé válik. A leckéket az alcímek jól tagolják, a kislexikon és az időrendi tábla is lehetővé teszi az önálló tanulást.

A **7/4 tankönyv** leckéi szövegében a kulcsszavak fett betűvel vannak kiemelve, amely lehetővé teszi a lényegkiemelést, az önkikérdezést, a jegyzetelést, a tájékozódó és átfutó, gyors átismétlést segítő olvasást.

A leckét sok olyan kérdés tagolja, amelyek a szöveg és a szemléltető apparátus segítségével nem túl nehezen megválaszolhatók, de önellenőrzésre nincs lehetőség.

Az ismétlést és az önkikérdezést segítik a leckék végén található összefoglaló folyamatábrák.

Tanulói aktivitás

A **7/1 tankönyvben** kérdések és feladatok túlnyomó többsége tantermi munkához készült és tanári irányítást, a kérdve kifejtő módszer alkalmazását feltételezi. A kérdések reprodukciók, a feladatok a tananyag alkalmazás szintű elsajátítását kívánják elősegíteni, és valódi, aktivitásra serkentő, esetenként tanulói kreativitásra építő munkaformákat tesznek lehetővé.

Pl. *„Próbáljátok megmagyarázni – elképzeléstelek alapján -, hogyan szerezhettek Magyarországon tudomást az európai forradalmak eseményeiről!*

(Megjegyzés: ehhez a feladathoz a közvetlenül fölötte található, a magyar országgyűlési küldöttség Bécsbe indulását ábrázoló kép is segítséget nyújt.)

A **7/2 tankönyvben** a kérdéseken kívül a tankönyvben megoldandó feladatok is kísérik a leckéket (a tankönyv munkatankönyv).

Pl.: *„Készíts összefüggésvázlatot!”, „Állapítsd meg, hogy az alábbiak közül melyik mondás kitől származik! (Csak a sorszámokat írd a nevek mellé!”, „Vitassátok meg, mi mindennek köszönhető, hogy a március 15-i polgári forradalom vér nélkül győzött!” stb.*

A kérdések a tananyag alkalmazás szintű elsajátítását segítik.

Pl. az alábbi feladat a korrekt fogalomértést és használatot fejleszti: *„Mi a különbség reform és forradalom között? Az alábbi rendszerező táblázat segítségével emelj ki néhány különbséget!”*

A tanulói aktivitást a **7/3 tankönyv** nem biztosítja: a leckék végén található kérdések reprodukciók, a törzsszöveg tartalmának felidézésére illetve a megfelelő szövegrészek kikeresésére irányulnak. A tanuló a tankönyv írója és használója számára egyszerű befogadója az ismereteknek.

A leckék végén érdekes forrásszemelvények találhatóak, amelyek - tanári irányítással alkalmasak lehetnek kreatív tevékenységformák alkalmazására. Ehhez azonban nem kapunk segítséget a tankönyv alkotóitól.

A **7/4 tankönyvben** a kérdések és feladatok alapvetően szóbeli, verbális válaszokat igényelnek, kevés az önálló megismerésre ösztönző feladat.

A kérdések között alacsony a reprodukciók kérdések aránya, többségben vannak az oknyomozó kérdések. Pl.: *„Miért támadhatott Bécs szeptemberben hazánkra?”* Megjelennek a kontroverzív feladatok (Pl. Vitassátok meg, milyen hibákat követett el 1848 októberében a magyar hadvezetés!) és rajzos feladatok is (Pl. Rajzold be a 99. oldal térképébe Jellasics előrenyomulását és menekülésének útját! Jelöld meg a pákozdi csata helyét és időpontját!

A legfontosabb forrásokat forráselemző feladatok kísérik. Ezek csak tanár által vezetett megbeszélésekkel lehet a tanórán feldolgozni, mert megoldókulcs nem áll rendelkezésre, és a feladatok tartalmilag zárt végűek. A megoldások helyességére e feladatok esetében csak a tanár képes.

Design

A **7/1 tankönyv** szegényes, csúnya – hiába a szemléltető ábrák művészi színvonala!

A **7/2 tankönyv** szintén szegényes és csúnya külalakú – a szemléltető ábrák művészi színvonala ellenére. Megjelennek a kisméretű piktogramok, alkalmaznak háttérszínt, de mindezt nagyban lerontja a kivitelezés szegényessége – kevés festék, durva papír, fakó szín stb.

A karakteres grafikai megoldások és a piktogram szerű jelölések amelyekkel az alapszöveget a megfelelő kiegészítő szöveggel összekapcsolják, koncepciózus tervezésre utalnak, amelynek a technikai szegényesség szabott szűk határokat.

A **7/3 tankönyv** fekete-fehér, a legkevésbé sem vonzó megjelenésű, designja szegényes.

A **7/4 tankönyv** szép. A motivációról szóló megjegyzéseknél már említettük ezt.

Didaktikai szempontból fontos a tankönyv megjelenésének teljes mértékű, minden részletre kiterjedő átgondoltsága, egységessége – a kétféle szövegháttér szín következetesen jelzi a szöveg funkcióját. A zöld szín jelentése: kiegészítő információ, a halvány barna: lecke végi összefoglalás és összefoglaló kérdések, feladatok.

Az oldalak kéthasábos elrendezése következetes: kétharmad szélességű hasáb: törzsszöveg, egyharmad szélességű hasáb: kiegészítő információk, feladatok. Ez az elrendezés a Nemzeti Tankönyvkiadó történelem tankönyveinek egyik fő ismertetőjegyévé vált, az elrendezés ezen módja végigfut az általános és a középiskolai tankönyveken is, így használatukat könnyű megtanulni.

A taníthatóság szerinti összehasonlítás

	Szaktudományi relevancia	Pedagógiai relevancia	Módszertani relevancia
Tankönyv-7/1	2	3	2
Tankönyv-7/2	3	4	2
Tankönyv -7/3	4	3	2
Tankönyv 7/4	3	4	1

Megjegyzés: az elemzés tárgya: a tankönyv egésze.

1: elégtelen, 2: gyenge, 3: átlagos, 4: jó, 5: kiváló

Szaktudományi relevancia: tudományos megfelelés, hitelesség, korszerűség, nyitottság, nemcsak a tud. ismeretek, hanem a tud. módszerek is megismerhetőek, élet, környezet védelme

Pedagógiai relevancia: életkori sajátosságoknak megfelelés, tananyag pedagógiai szempontú strukturáltsága, koherenciája, a tud. ismeretek kellő redukciója, és az életkornak, és iskolafoknak megfelelő transzformációja, illusztrációk funkcionalitása

Módszertani relevancia: differenciális szemlélet, multiperspektív, kontroverzív megközelítés, problémaérzékenység és problémamegoldásra ösztönzés, önálló ismeretszerzést támogató, multimedialitás

Szaktudományi relevancia

A **7/1 tankönyvet** ebből a szempontból a szaktudományos kritériumoknak és ugyanakkor az ideológiai elvárásoknak való megfelelés közötti egyensúlyozás jellemzi.

A szaktudományi objektivitásra való törekvés kis mértékben ugyan, de túlsúlyban van az ideológiai jellegű megközelítésekkel szemben. Ugyanakkor ezek a kitérők súlyosan károsítják a tananyag hitelességét.

Idézetek:

- a. *„Hazánk nagyobb léptekkel haladhatott előre a 48-as forradalommal megnyílt kapitalista fejlődés útján.”*
- b. *„Mindkét állam uralkodó osztályai egymást segítették a dolgozók és a nemzetiségek mozgalmai ellen.” (Mindkét idézet: Tankönyv 7/1, 162.o.)*

Megjegyzés:

Itt az első idézetben a kapitalista fejlődés pozitív jelentést kap, az ország fejlődésével lesz azonos értelmű kifejezés. A második idézetben azonban már a kiegyezés mögötti osztályharcos tartalom nyer értelmet a diákok számára mint magyarázat.

A korszerűség a fent említettek miatt szintén kétes kategória. Egyes fejezetek – főleg a magyar gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténeti fejezetek sok konkrét tartalommal, kevés ideológiai megközelítésű magyarázattal, az ok-okozati összefüggések korrekt magyarázatával tűnnek ki.

Az egyes személyek szerepének megítélésében ugyanakkor árnyalatnyi megfogalmazás béli felhangok hivatottak az uralkodó ideológia kiszolgálására.

Idézetek: A szabadságharc vereségének okait a következő megjegyzésekkel tárják fel:

- a. *„Ellenezték Táncsics Mihálynak azt a javaslatát, hogy az áruló főurak birtokait osszák szét a parasztok harci lelkesedése erősen alábbhagyott.” (osztályharcos szempontok fontossága)*
- b. *„Görgey a vezérlete alatt maradt hadseregre támaszkodva lemondásra kényszerítette Kossuthot. A megszerzett teljhatalmat arra használta fel, hogy 1849. augusztus 13-án a világosi síkon feltétel nélkül letétette a fegyvert. A szabadságharcot leverték.”*
(Tankönyv 7/1 114.o.)

Megjegyzés:

Az első idézetben a szabadságharc leverésének okai között a diákoknak meg kell találniuk az osztályharcot.

A második idézetben – bár Görgeyt nem nevezik árulónak – ez már ekkor is rendkívül korszerűtlen megközelítésnek számított volna, ugyanakkor a tanulók számára nem enged más következtetést, mint hogy Görgey visszaélt a ráruházott hatalommal, és mintegy Kossuth háta mögött. Jellemzően Kossuth-íránt elfogult a korszak történetírása.

A szaktudományi relevancia a 7/1 sz. tankönyv arányaihoz képest a **7/2 tankönyvben** tért nyer. A szerző törekedett az árnyaltabb megközelítésekre. Kifejezetten kerülte, s csak a tematikusan szorosan kapcsolható fejezetekben használta az osztályharcos frazeológiát, tematikát.

A történelmi vitakérdésekben (pl. Kossuth-Görgei) tárgyilagos, de az osztályharcos történelemszemlélet elvárásainak megfelelően aránytalanul nagy hangsúlyt kapnak a munkásmozgalmi illetve a forradalmi eseményeket bemutató fejezetek. Pl. a magyar jakobinusok mozgalmának bemutatásakor Martinovics Ignác maradéktalanul pozitív

személyiségként kerül bemutatásra. A hasonló jelenségek miatt e tankönyv hitelessége is súlyosan csorbul.

Idézetek:

„1848 februárjában Londonban megjelent a Kommunista Párt kiáltványa, a nemzetközi munkásmozgalom első világhírű dokumentuma, amelyet azóta szinte minden nyelvre lefordítottak.” (Tankönyv 7/2 104.o.)

Megjegyzés:

Jellemző megoldás, hogy a mondat igazságtartalma megkérdőjelezhetetlen, ugyanakkor dicsfénybe helyezi a Kommunista Kiáltványt.

A tankönyv szemléletét kétségtelenül a korszerűsége való törekvés jellemzi, amelyet a tankönyvkiadás állami fennhatóság alatti működése láthatóan mereven korlátoz.

A **7/3 tankönyv** szövege felszabadult az ideológiai nyomás alól, de – talán az előző évtizedek ideológiai alapon való túldidaktizálási tendenciával szembeszállva feltűnően kerül a magyarázatokat, a problémaközpontú megközelítéseket, nagyobb ívű összefüggések keresését.

A fejezetek új tematikája, a terminológia megújulása azonban mindenképpen a szaktudomány relevancia jelentős megerősödését indikálja.

Idézetek:

Lépések a jóléti társadalom felé. A szocialista mozgalmak és az általános szavazati jog éreztette a hatását. A törvényhozók kezdték figyelembe venni a kisemberek érdekeit is. Aki nyugdíjat kap öreg napjaira – mondta Bismarck német kancellár -, az sokkal elégedettebb, és könnyebben irányítható, mind az akinek nincsen erre kilátása.” Tankönyv 7/3 169.o

Megjegyzés:

Eltűnik az osztályharcos szemlélet, terminológia, de ettől még nem lett feltétlenül érthetőbb a narráció – sőt....

A tankönyv korszerű és nyitott olyan szempontból, hogy a megújuló történetírás számos új kategóriáját, kezdeményezését transzformálja általános iskolás szintre, de a már említett leíró jelleg miatt nem jelennek meg benne a történettudomány műhelyének eljárásai, szempontjai. A narráció – új szempontokat érvényesítve – a régi módon, a múlt egyetlen lehetséges rekonstrukciójának tünteti fel magát. („A mindentudó elbeszélő” perspektívája)

Idézetek:

*„A hosszú, küzdelmes történelem, a nyolcvanas évek gyors fejlődése , a modernizációban elért sikerek **jogos büszkeséggel töltötték el a nemzetet.**” (tankönyv 7/2 173.o.)*

Megjegyzés: Ez a szöveg – mint narráció – nagyon nem modern, nem nyitott és nagyon nem kontroverz vagy multiplespektívus, ítélete egyértelmű, megkérdőjelezhetetlen, a tanulók feladata, hogy magukévá tegyék a szerző ítéletét, pedig talán nélküle is eljutnának – talán ugyanehhez a megítéléshez...

A **7/4 tankönyvet** a leíró és magyarázó jelleg helyreálló egyensúlya jellemzi. A történelem részdiszciplínái közül még mindig a politikatörténet van masszív túlsúlyban, a tananyag belső arányai nem változtak, a történettudomány új megközelítési módjai közül: pl. gender-történet, mikrotörténelem, öko-történelem stb. kevés és kevésbé érezteti hatását. A vezérelvet jelentő narrációt csak kiegészíteni, színesíteni hivatottak a megjelenő források. Így a tudomány módszerei nagyon kevésbé tudnak megjeleníteni.

Idézetek:

Napoleon 1804-ben szakított a forradalom köztársasági hagyományaival, és császárrá koronázta önmagát. Uralmát ezt követően egész Európára ki akarta terjeszteni. Ennek érdekében sorozatban folytatott győzelmes hódító háborúkat, melynek során az elfoglalt országok trónjait testvéreinek és tábornokainak osztogatta. Kikényszerítette azt is, hogy az osztrák császár feleségül adja hozzá a lányát. Így próbálta örökletessé tenni uralmát.” (7/4 22.o.)

A szöveg mindent kimond – nem engedélyez, nem is igényel más szempontokat, mint a szerzői. Az adatgazdag bemutatás itt a hitelesség, a történelmi objektivitás látszatát szolgálja.

Pedagógiai relevancia

A 7/1 tankönyv külalakja figyelmen kívül hagyja a tanulók életkori sajátosságait. A könyv csúnya külalakja taszító. A szöveg jól érthető, jó stílusú, érzékletesek, átélhetőek a megfogalmazások.

Idézetek:

- a. „Az ország tehetetlenül és kiszolgáltatva feküdt Haynau lábai előtt.”
- b. „Az 1825. évi országgyűlés óta sokat változott az ország képe. A kényelmes álmodást minden területen mozgás, élénkség, vitatkozás váltotta fel.” (Tankönyv 7/1 80.o.)

A szöveg tananyag tartalma tömény. A figyelmetlenebb tanuló könnyen átsiklik fontosnak szánt információk fölött, amit az is súlyosbít, hogy a szerkesztés szegényesen él tipográfiai eszközökkel a kiemelés érdekében

Az illusztrációk megválasztása terén a szerkesztés tudatosan törekedett a változatosságra: a történelemtanítás hagyományait követve a legfontosabb történelmi személyiségek általában idealizált ábrázolásait közlik.

Például: *Berzsenyi, Kossuth, Kölcsey közismert ábrázolásai.*

Az illusztrációk másik csoportja a történelmi események elképzelését hivatott a tanulók számára megkönnyíteni.

PI. A Magyar Tudományos Akadémia megalapítását ábrázoló dombormű az Akadémia épületének falán. Egyébként is általános alapelvnek tekinthető, hogy az illusztrációk – kivéve a szemléltető sematikus ábrákat – korabeli ábrázolások.

Statisztika:

157 db illusztráció

Ebből:

Történelmi személyiségek portréja: 39 db

Történelmi eseményt ábrázol: 21 db

Életmód történelmi vonatkozású: 38 db

Összefüggéseket, struktúrákat szemléltető ábra: 29 db

Térképvázlat: 14 db

Gúnyrajz: 3 db

Az illusztrációk valóban illusztrációk maradnak, a leírtak jobb elképzelését, esetleg bevezetését hivatottak elősegíteni. A három gúnyrajzot kivéve nem alkalmasak a kontroverzitás és multiperspektivitás megjelenítésére – sőt: a gúnyrajzok célja, hogy a tanulók azonosuljanak a rajzok szemléletével. Metternich futása örvendetes, Bach gúnyrajza szájalmas.

A **7/2 tankönyv** külalakja – akárcsak elődjéé - figyelmen kívül hagyja a tanulók életkori sajátosságait. A könyv külalakja csúnya.

A szöveg értése nem ütközhetett különösebb nehézségekbe: kerüli az idegen szavakat, a fontos történelmi fogalmak megjelenésekor piktogram figyelmezteti a tanulókat, a kislexikonba való bepillantás lehetőségére.

A tudományos ismeretek redukciója, transzformációja, prezentációja arányos. Ebben a tankönyvben is talán túlságosan tömör stílusa okozhatott problémát: a szöveg vagy a tananyag lerövidítése nem feltétlenül könnyíti meg a tanulók helyzetét, sőt, megnehezíti az értést és a tanulást!

Idézetek:

„A haladásért nagyszerű emberek küzdöttek. A felső táblán a főurak közül kitűnt a reformokért harcoló szenvedélyes, őszinte hangú Wesselényi Miklós, kinek számos gondolatát Széchenyi is átvette. Okos, bátor, rendíthetetlen helyállása az ifjúság példaképévé avatta.

A nemzeti egység szükségességét hirdette, az úrbéri terhek megváltását követelte. Wesselényi nevét nemcsak politikai szereplése tette híressé. Ő volt az 1838-as pesti dunai nagy árvíz hőse, az árvízi hajós. Három napon át lankadatlanul küzdött a jeges árral, s nem törődve a veszéllyel, százak életét mentette meg.” Tankönyv 7/2 55.o

Az illusztrációk jól illeszkednek a tankönyvi szöveghez. Sok képi forrás kommentár szerű magyarázattal egészül ki, ami elősegíti a szöveghez való kapcsolódásukat.

Statisztika:

241 db illusztráció

Ebből:

Fejezetnyitó montázs: fejezetenként 1 db

Történelmi személyiségek portréja: 23 db

Történelmi eseményt ábrázol: 26 db

Életmód történelmi vonatkozású: 51

Összefüggéseket, struktúrákat szemléltető ábra: 70 db

Térképvázlat: 17 db

Gúnyrajz: 5 db

Az illusztrációkhoz gyakran feladatok kapcsolódnak.

Pl.:

Tanulmányozd a térképet, mely a Habsburg-birodalom néhány országrésznek adatait mutatja! Írd a kérdőjelek mellé Ausztria és Magyarország lakossági és ipari adatait! A barna körök mutatják egy-egy országrészben az egy lakosra jutó iparcikkek arányát. Milyen összefüggést látsz a halasáért és függetlenségér folytatott küzdelem egybefonódása és a bemutatott adatok között?

A **7/3 tankönyv** is elég csúnya. A szöveg stílus kellemesen olvasmányos, de fogalomhasználata magas absztrakciós szinten áll, ez akadályozhatta a jó megértést.

Idézetek:

A kiegyezés az osztrák-német és a magyar vezetőréteg műve volt, az ő érdekeiket fejezte ki. A magyarok számára - úgy gondolták – az bírt nagyobb értékkel, hogy a birodalom magyar felében nemzeti államot alapíthattak. De Magyarország lakóinak fele nem magyarul beszélt. Tankönyv 7/3 172.o.

A „nemzeti állam” fogalom vagy kifejezés magyarázata csak ezután következik, és részben nem is világos, hogy a magyarázó szövegből kell kiderülnie, mit ért a szerző a nemzeti állam fogalma alatt.

A **7/4 tankönyv** végre színes, a szöveg és a stílus változatlanul érthető, olvasmányos.

PI. A napóleoni háborúk bemutatásakor célszerű a korcsoport szempontjából Napóleon személyének középpontba emelése, hadvezéri tehetségének kidomborítása, ugyanakkor a tananyag még mindig túlságosan készen van, kevés teret enged a tanulói rekonstrukciónak.

Idézet:

- c. *„A Bourbonok népszerűtlenségét kihasználva Napóleon még egyszer bámulatba ejtette a világot. 1815. március 1-jén négyszáz hű katonájával partra szállt Dél-Franciaországban, maga mellé állítva az ellene küldött hadseregeket.” (7/1, 24.o.)*

A tömörség ellenére részletgazdag leírás és a mérsékelt érzelmi töltés felkeltheti az érdeklődő tanulók figyelmét.

Módszertani relevancia

A megadott szempontok nagyon kevésbé érvényesülnek a 7/1 tankönyvben a tankönyvi szövegekben. A fejezetek végén található kérdések segítik egyedül a diákok módszertani kompetenciáját – amennyiben segítik a tankönyv leckéjének lényeges ismeretelemeit átismételni. A fejezetekhez kapcsolódó feladatok támogatják az önálló ismeretszerzést.

PI.

„Jellemezzétek a régihez ragaszkodó földesúr magatartását Petőfi verse alapján!” - A magyar nemes (1845)

A feladatokban esetenként megjelenik a perspektívaváltás szándéka, s ez összekapcsolódik a probléma-megoldási képesség fejlesztésével.

PI.:

*„Próbáljátok meg megmagyarázni – elképzeléseitek alapján – hogyan szerezhettek Magyarországon tudomást az európai forradalmak eseményeiről!” (Tankönyv 7/1 93. oldal)
„Hasonlítsátok össze Franciaország és Magyarország forradalom előtti helyzetét! Időpont; kormányzási forma; király neve; székhelye; forradalom vezetői; cél; (Tankönyv 7/1 100.o.)*

Fejezetenként 1-2 feladat található, s ezek jellegükben nagyon változatosak. Van rajzos feladat.

PI.:

Rajzos: Rajzoljátok le a Képes történelmi atlaszból Jellasics előnyomulásának és menekülésének útját! (104.o.)

Éneklés: Elevenítsétek fel a tanult 48-as dalokat, s állapítsátok meg a dalok szövegéből, hogyan fogadta a parasztság a negyvennyolcas eseményeket! (109.o.)

Vita: Mi okozta a szabadságharc bukását? Húzd alá azt a hármat, amelyeket a legfontosabbnak tartasz! (115. o.)

Gyűjtés: Gyűjtsetek képeket Marxról és Engelsről!

Stb.

Tehát a többségében mechanikus, reprodukív feladatok mellett feltűnnek a kifejezetten a megbeszélést, vitát igénylő feladatok is, amelyek lehetővé tesznek multiperspektívikus megközelítéseket is. Kérdés, hogy az adott időszakban mennyire éltek ezzel a tanárok. Elképzelhető, hogy igen.

A **7/2 tankönyvben** a diákok módszertani kompetenciájának fejlesztését a leckeszövegekbe illesztett feladatok hivatottak elősegíteni. Ugyanakkor ezek nem adnak

lehetőséget az önálló tanulásra, az önellenőrzésre. Talán órai munkára vagy házi feladatnak alkalmasak – tanári ellenőrzéssel.

A fejezetek belső felépítése logikus, az alfejezetek hossza rövid, így tartalmilag jól áttekinthető. Talán a sok illusztráció gátolja az áttekinthetőséget.

A forrásszemelvények szervesen kapcsolódnak a szöveghez. A kapcsolódást elősegítik a jelölő piktogramok, de nem vagyok benne biztos, hogy ezek minden esetben segítik a tájékozódást. Sokféle van belőlük, és elég kicsik.

A feladatok beékelődnek a tankönyvi szövegbe, mintegy párbeszédet folytatnak a tanulóval, kísérik a lecke olvasásában, a tanulásban. Mennyiségileg lényegesen több feladat van, emiatt természetesen sokkal változatosabbak mind formájukat, mind a tanulói tevékenységeket figyelembe véve. Masszívan megjelennek a forráselemző feladatok, amelyek nemcsak szöveges források, hanem képi források elemzésére is irányulnak – sőt különböző típusú források összehasonlítására is.

Pl.:

„Mondjátok el a szöveg és a képek segítségével, hogy a bemutatott épületekben kik (mely rétegek) élhettek! Tankönyv 7/2 142.o.

„Az örökváltság a reformkori viták legfontosabb kérdése volt. Milyen előnyökkel járt volna a kötelező örökváltság : a földesurak számára, a jobbágyok számára, hazánk számára?” Tankönyv 7/2 54.o.

A **7/3 tankönyv** nem differenciális szemléletű, nem kontroverzív, nem multipespektívus. Semmilyen módszertani kompetencia fejlesztése nem jelenik meg. A fejezetek végén található kérdések az ok-okozati összefüggésekre és egyéb összefüggések feltárására irányulnak – tanári segítség nélkül elképzelhetetlen a megoldásuk. Általában egyetlen helyes megoldást feltételeznek, és szinte kivétel nélkül verbális válaszadást várnak el.

Eltűnt a 7/2 tankönyvben különösen kidomborodó munkatankönyv-jelleg. Fejezetenként 3-5 feladat található, s ezek jellegükben nagyon egyhangúak, mechanikusak, unalmasak. A tanári kikérdezést segíthették.

Pl.

Miért nevezte a magyar közvélemény a Fejérváry-kormányt „darabont-kormány”-nak? (Tankönyv 7/3 194.o.

A **7/4 tankönyvben** diákok módszertani kompetenciájának fejlesztését a leckeszövegekbe illesztett feladatok hivatottak elősegíteni. Ugyanakkor ezek nem adnak lehetőséget az önálló tanulásra, az önellenőrzésre. Inkább órai munkára vagy házi feladatnak alkalmasak – tanári vezetéssel-ellenőrzéssel.

A fejezetek belső felépítése logikus, az alfejezetek hossza rövid, így tartalmilag jól áttekinthető. Talán a sok illusztráció gátolja az áttekinthetőséget.

A forrásszemelvények szervesen kapcsolódnak a szöveghez. A kapcsolódást elősegítik a jelölő piktogramok, de nem vagyok benne biztos, hogy ezek minden esetben segítik a tájékozódást. Sokféle van belőlük, és elég kicsik.

A feladatok beékelődnek a tankönyvi szövegbe, mintegy párbeszédet folytatnak a tanulóval, kísérik a lecke olvasásában, a tanulásban. Mennyiségileg lényegesen több feladat van, emiatt természetesen sokkal változatosabbak mind formájukat, mind a tanulói tevékenységeket figyelembe véve. Masszívan megjelennek a forráselemző feladatok, amelyek nemcsak szöveges források, hanem képi források elemzésére is irányulnak – sőt különböző típusú források összehasonlítására is.

Pl.:

„Mondjátok el a szöveg és a képek segítségével, hogy a bemutatott épületekben kik (mely rétegek) élhettek! Tankönyv 7/2 142.o.

„Az örökváltság a reformkori viták legfontosabb kérdése volt. Milyen előnyökkel járt volna a kötelező örökváltság : a földesurak számára, a jobbágyok számára, hazánk számára?”
Tankönyv 7/2 54.o.

Az ismeretanyag mennyisége és tartalma

	Témakör címe	Oldal- szám	Egymástól eltérő szak- szavak száma	Szakszavak száma	Idegen szavak száma	Évszám	Földrajzi név	Személy- név
7/1	A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon	34	95	150		25	21	17
7/2	A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon	34	142	211	3	11	21	10
7/3	A világ és a boldog békeévek	24	112	166	9	9	12	22
7/4	A dualizmus kora	30	128	173	3	9	21	22

(A mellékletben megtalálható a fogalmak és az ismeretelemek teljes listája.)

Az összehasonlításra kiválasztott témakör bemutatása

A kiválasztott közös témakör a dualizmus létrejöttének történetét (1849-től – kivéve a 7/3 kötetet, ahol a kiegyezés és közvetlen előzményei „*A világ és a boldog békeévek*” című témakörhöz tartoznak) öleli fel. A témakör hagyományos tartalmi összetevői a neoabszolútizmus kora (Bach-korszak, a kiegyezés közvetlen előzményei, kül- és belpolitikai okai, a gazdaság és a társadalom változásainak bemutatása, végül, már a 70-es évek tankönyvétől kezdve – Budapest világvárossá fejlődése.

Az alábbi táblázatban a kiválasztott tankönyvek fejezeteit nem csak egymással hasonlíthatjuk össze tartalmuk alapján, hanem a magyar történelemtanítás elmúlt kb. 100 évében állandónak tekinthető tananyagával is:

A kiválasztott témakör fejezetei a négy vizsgált tankönyvben:

A magyar történelem állandónak tekinthető tananyaga az elmúlt 100 év során (Gönczöl Enikő tanulmánya alapján. OPI. 1990.)	7/1	7/2	7/3	7/4
1849. október 6. a z aradi vértanúk és Batthyányi				Bevezetés
Haynau rémuralma A Bach-rendszer	A Habsburg önkényuralom kiépítése	Hazánk szabadságharc leverése után		Hazánk szabadságharc leverése után
A Habsburg Birodalom külpolitikai helyzete az 1850-es-60-as években Deák Húsvéti cikke A kiegyezés és a dualista államrendszer jellemzői	A kiegyezés	A kiegyezés	(Az Osztrák-Magyar Monarchia megalakulása. Önkényuralom és kiegyezés – az előző témakörben)	A kiegyezés
			A politikai élet Magyarországon a kiegyezéstől a XX. század elejéig	Képek a politikai életből
A tőkés gazdasági fejlődés kibontakozása és a társadalmi struktúra változásai	A kapitalizmus kialakulása a mezőgazdaságban	A magyar mezőgazdaság kapitalista átalakulása	Az iparosodó Magyarország	Gazdasági felzárkózás
	A kapitalizmus kialakulása az iparban	Kapitalista fejlődés az iparban		
	A magyar munkásmozgalom kibontakozása	Társadalmi átalakulás hazánkban. A magyar munkásmozgalom kibontakozása		A polgárosodó magyar társadalom
	A parasztság helyzete és mozgalmi	A szegényparasztság mozgalmi		
Nemzetiségi problémák és nemzetiségi politika a dualizmus korában	A nemzetiségek helyzete és mozgalmi	A dualizmus korának nemzetiségi politikája		
		A török birodalom széthullása. Románia, Szerbia, Bulgária függetlenné válik		
	Budapest világvárossá fejlődése			Világváros születik: Budapest
Művelődési viszonyok a dualizmus korában		Kultúránk a kapitalizmus kibontakozása idején ²⁶	Műveltség és életmód a „boldog békeévekben” Magyarországon	A Millennium: sikerek és válságjelek
			A kiegyezéssel Magyarországnak válsága	

A témakör kiválasztásának indoklása

A neoabszolútizmus és a dualizmus korszaka hagyományosan olyan témakör, ahol az eseménytörténet mellett nagy jelentősége volt a történelem más részdiszciplínáinak is: állam- és jogtörténet, társadalom-, gazdaságtörténet, életmódtörténet. A korszak sok mind a mai napig vonzó és érdekes személyiséget adott a történelemnek, s a magyar történelmi tudatban – minden ellentmondásossága ellenére – Magyarország történelme egyik virágkorának számít.

A korszak, és különösen a kiegyezés értékelésének és megítélésének változása szintén olyan didaktikai és módszertani lehetőségeket kínál, amelyek évtizedek óta adottak voltak a módszertani kultúránkban (pl. Görgey megítélése, a Kossuth-Deák-vita, az elnyomással szemben tanúsított magatartásminták bemutatása stb.), ezért tanulságosnak tűnt megvizsgálni, hogy ez a lehetőség realizálódott-e az egymást követő tankönyv-generációkban.

A „Reformkor és az 1848-as forradalom” című témakörön kívül ez az első olyan magyar történelmi téma, amely sok és változatos forrásanyaggal illusztrálható, szöveges forrásainak nyelvezete – ahogy ez pl. a **7/2 tankönyvben** már gyakorlatban is igazolódott – az általános iskoláskorosztály számára is jobban érthető, mint pl. a középkori forrásoké.

A témakör bemutatásához felhasznált táblázatból is kitűnik, hogy ezek a fejezetek szervesen hozzátartoznak a témakör iskolai bemutatásához. Ezért, ha figyelembe vesszük azt a szintén hagyományos óvatosságot, ahogy a tankönyvszerkesztés a történelem tantárgy tananyagához viszonyul, akkor ebben a fejezetben adódott a leginkább lehetőség a tananyag olyan modernizációjára, amely nem borította volna fel a tartalom kényes egyensúlyát.

Másrészt a **70-es és a 80-as évek tankönyveiben** is ez a fejezet az egyik legkevésbé átideologizált, sok ideológia-semleges tartalom található benne, és az is figyelmet érdemlő lehet, hogy a munkásmozgalom kezdeteit tárgyaló részek hogyan illeszkedtek a megváltozott szemléletű témakörökbe. Az ideológiamentesség továbbá nagyobb mértékben tette lehetővé a tudományos eredmények beszivárgását a tananyagba.

A hetedik évfolyamnak szánt tankönyvekben szintén hagyományosan több mélyebb összefüggés, összetettebb magyarázat, komplexebb bemutatási módok jelennek meg az alacsonyabb évfolyamokéhoz képest.

A témakör tartalmának és a bemutatás módjának változásai

A témakör leckéinek alfejezeteit, vázlatpontjait az alábbi táblázat részdiszciplínák szerint rendszerezve szemlélteti*:

A témakör leckéinek alfejezetei:

Részdiszciplínák szerinti besorolás	7/1	7/2	7/3	7/4
-------------------------------------	-----	-----	-----	-----

* A táblázatban az alfejezetek címei nem a tankönyv szerinti sorrendben szerepelnek. Kiemeltük azokat az alfejezeteket, amelyek mind a négy tankönyvben megjelennek.

A kiegyezés előzményei – politika-, társadalomtörténeti megközelítés	A bécsi udvar bosszúja	Haynau rémuralma	Haynau rémuralma	A katonai igazgatás tarthatatlan
	A Habsburg-önkényuralom kiépítése	A Bach-rendszer		A Bach-rendszer
	Az önkényuralom és a magyar társadalom	A passzív ellenállás	A passzív ellenállás	A passzív ellenállás
			Akik külföldre mentek	
A rész témák száma	3	3	3	3
A kiegyezés tartalma és értékelése		A kiegyezés elkerülhetetlen		A kiegyezés elkerülhetetlen
	A kiegyezés előzményei			
	A kiegyezés	Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte	A kiegyezés	Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte
			Pártok a kiegyezés után	
	A kiegyezés jelentősége	A kiegyezés jelentősége		A kiegyezés jelentősége
			Törvényalkotás	A parlamentáris kormányzás kialakulása
	3	3	3	4
A dualizmus korának politikatörténete			Tisza Kálmán hosszú miniszterelnöksége	Pártok és kormányok
			Politikai ellentétek kiéleződése	A politikai élet változásai a századfordulón
			Az ellenzék választási győzelme. A „darabont”-kormány	Válságjelenségek: az alkotmányos válság
			Ismét Tisza István az ország élén	
			A 90-es évek és az ezredév	
A rész témák száma	0	0	4	3

Gazdaságtörténet	Tőkés mezőgazdaságunk 1867 előtt			Gazdasági fejlődésünk megváltozása
	A nagy- és középbirtok a kiegyezés után	Az uradalmak országa	A mezőgazdaság	A mezőgazdaság átalakulása
			A bankrendszer	
		Mezőgazdasági iparunk		Mezőgazdasági iparunk
	Tőkés iparunk az önkényuralom korában			
	Az ipar fejlődése 1867 után külföldi tőkével	A vasútépítés és a nehézipar	A gyáripar	A vasútépítés és a nehézipar
	A kormány iparfejlesztő politikája	Az ipar fejlődése		A magyar iparfejlődés sajátosságai
		Tért hódít az új technika	A közlekedés	
			Sikereink: Beilleszkedés a Monarchia gazdasági életébe	
A rész témák száma	5	5	4	6
Társadalomtörténet	Paraszságunk az önkényuralom korában	A társadalmi átalakulás		A társadalmi átalakulás
	A nagy- és a középbirtok a kiegyezés után	Földesurakból – nagybirtokosok, jobbágyokból szabad parasztok		Földesurakból – nagybirtokosok, jobbágyokból szabad parasztok
	A paraszti birtok a kiegyezés után			
	Paraszságunk a kiegyezés után	A dzsentrik Nagygazdák és középparasztok		Társadalmi rétegződés a mezőgazdaságban
		Az agrárproletárok		
	Munkásságunk az önkényuralom idején	A kialakuló munkásosztály és az első munkásszervezetek	Társadalmi feszültségek a XX. század elején	
	A kivándorlás			
A rész témák száma	5	7	1	3

Munkásmozgalom (és az agrármozgalmak)	Az 1890-es évek parasztmozgalmai			A szegényparaszti mozgalmak
				A városi társadalom rétegződése
	A szocializmus eszméinek térhódítása			
	A Magyarországi Általános Munkáspárt megalapítása	A Magyarországi szociáldemokrata Párt megalkulása		
	A szocialista munkásmozgalmak kezdetei	Az első agrárszocialista mozgalmak		Társadalmi feszültségek, munkásszervezetek és szegényparaszti mozgalmak
		Az aratósztrájkok		
A résztémák száma	4	3	0	3
Életmódtörténet			Az életmód változása	Életszínvonal- emelkedés és életmódváltás
A résztémák száma	0	0	1	1
Művelődéstörténet	Festők	Kultúra, tudomány		Kulturális eredményeink: hírnevünk örögbíói
	Feltalálók	A képzőművészetek	Az építészet és a képzőművészet	
		Iskolarendszer	Iskolaügy	Sikereink: iskolarendszer és egészségügy
	Zeneszerzők			
	Utazók			
				A Millennium
		Tért hódít az új technika	A tudomány és az irodalom	
A résztémák száma	4	3	3	3

	A nemzetiségek az önkényuralom korában	A nemzetiségi kérdés a kiegyezés után. A horvát-magyar kiegyezés és a nemzetiségi törvény	A nemzetiségi kérdés	A nemzetiségi törvény
A nemzetiségi kérdés	Kiegyezés Horvátországgal. Az 1868-as nemzetiségi törvény			
		A kivándorlás		Megoldási kísérlet a nemzetiségi kérdés rendezésére. A horvát-magyar kiegyezés
	A magyarosító politika	A nemzetiségi ellentétek a 90-es években		
A rész témák száma	3	3	1	2
Várostörténet /településtörténet	Fővárosunk múltja			Városok és városiasodás
	Budapest világváros	Budapest: nagyváros		Budapest világváros
				A főváros szépülése, növekedése
				Budapest szerepe az ország kulturális és politikai életében
				A Millennium Budapestje
A rész témák száma	2	1	0	5
	29 rész téma	28 rész téma	19 rész téma	33 rész téma

A fenti táblázatban a körülbelül azonos tartalmú részfejezeteket egymás mellett szerepeltettük. Ebből kitűnik, hogy a tartalmi változások leginkább a tartalom átrendezését jelentik. A rendszerváltozás után két új rész téma jelent meg: az *életmódtörténet* és a *dualizmus korának politikatörténete*, valamint egy rész téma aránya nőtt jelentősen: *Budapest világvárossá válásának folyamata, a főváros fejlődésének sokoldalú bemutatása*. (Ez a tény természetesen fényt vet arra a hiányra, hogy ugyanakkor a vidéki városok kevés helyet kapnak, s szintén elsikkadnak a magyar településszerkezet bemutatásának szempontjai is.)

Összesen hat olyan témakört találtunk, amelyek körülbelül azonos tartalommal, mind a négy vizsgált tankönyvben megtalálhatók, és további 10 olyat, amelyek a négyből háromban. Az összes alfejezet kb. fele állandó.

A társadalomtörténet a 7/1, a 7/2 és a 7/4 tankönyvekben nagy súllyal szerepel, viszont a 7/3 tankönyv határozottan kerüli a témát.

A **7/1 tankönyv** a társadalmi rétegeket gazdasági helyzetük, lehetőségeik, nehézségeik tényszerű jellemzésével mutatja be, de a maga leegyszerűsítő módján mentalitásukra, életmódjukra is röviden kitér.

Pl.: **7/1**

„A középbirtokosokat a jobbágyrendszer eltörlése, az állami adózás, a nagybirtok legyőzhetetlen versenye egyre súlyosabb helyzetbe sodorja(A gazdálkodáshoz nem értettek. tehát ha vettek is fel kölcsönt, nem tudták azt célszerűen felhasználni. A vendégeskedést, a cigányzenés mulatozást a megváltozott viszonyok között is folytatták. Adósságaik szaporodtak, végül földjeiket a hitelezők elárvereztették. A tönkrement birtokos, a dzsentri csak olyan foglalkozást tartott magához méltónak., amely nem kívánt szakképzettséget, ahol nem kellett dolgozni, ahol továbbra is "úr" maradt. Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején (1875-90) az állami hivatalok és a katonatiszti pálya megtelt velük. Az ő fizetésük emésztette fel az állami bevételeknek, a dolgozók adójának legnagyobb részét. A dzsentrit a munkától való iszonyodása, "úri" élete a haladás kerékkötőjévé tette.

A **7/2 tankönyvben** ezen kívül a jellemzés részévé válik az egyes rétegek életmódjának több sajátossága is.

Pl.:

„**Az úri középbirtokosok**, az ún. **dzsentrik** sokkal nehezebben tértek át a tőkés gazdálkodásra, mint a nagybirtokosok. 100-500 hold körüli birtokaik megfelelő gazdálkodással esetleg jó megélhetést biztosítottak volna számukra, de a dzsentrik többségének nem volt a termelés korszerűsítéséhez elegendő pénze, sem szakértelme...

Kiegészítő szöveg: „A dzsentrik egy része mulatozó, kártyázó, költekező, "úri" életet élt. Sokan eladósodtak, eladták birtokukat, tönkrementek. Kénytelenek voltak új életet kezdeni, "rangjukhoz. méltó" foglalkozást keresni. Dzsentrik töltötték be a hivatali és a katonatiszti pályákat, a megyei tisztségeket.

Miért nem. tudták a középbirtokosok korszerűsíteni gazdaságaikat?"

A **7/4 tankönyv** tartalmilag hasonlít a 7/2-re, de a bemutatás egyrészt árnyaltabb, másrészt a leírás jelentős része átkerült a kiegészítő magyarázó szövegbe.

Pl.:

„De a vidéki életben jelentős szerepet kaptak a középbirtokosok, az úgynevezett **"dzsentrik"** is. ... A földbirtokosok közt a vezetés az országos politikában is irányító szerepet játszó **nagybirtokos arisztokrácia** kezében volt. De a vidéki életben jelentős szerepet kaptak a középbirtokosok, az úgynevezett **"dzsentrik"** is.”

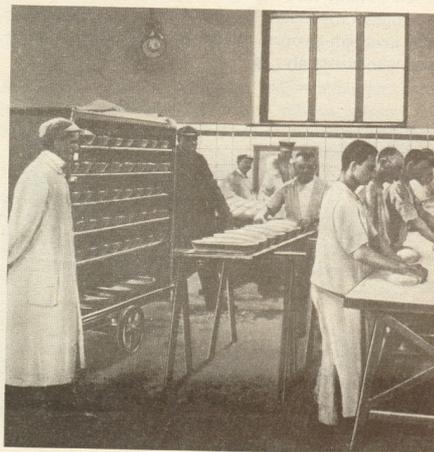
Kiegészítő szöveg: „Az **úri középbirtokosok**, az ún. **dzsentrik** sokkal nehezebben tértek át a tőkés gazdálkodásra, mint a nagybirtokosok. Birtokaik megfelelő gazdálkodással jó megélhetést biztosítottak volna számukra, de a dzsentrik többségének nem volt a termelés korszerűsítéséhez elegendő pénze, sem szakértelme. Közülük sokan eladósodtak, eladták birtokukat, tönkrementek. Kénytelenek voltak új életet kezdeni, rangjukhoz méltó foglalkozást keresni. Dzsentrik töltötték be a hivatali és a katonatiszti pályákat, a megyei tisztségeket.”

A társadalom leírásához a 7/2 és a 7/4 bőséges képanyagot szolgáltat:

A 7/2 tankönyv egyik képtablója:

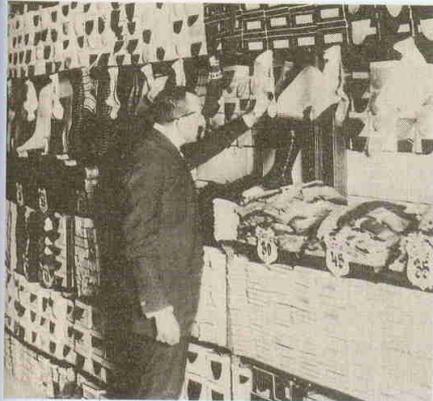

*Kereskedők
Pékműhely*

149

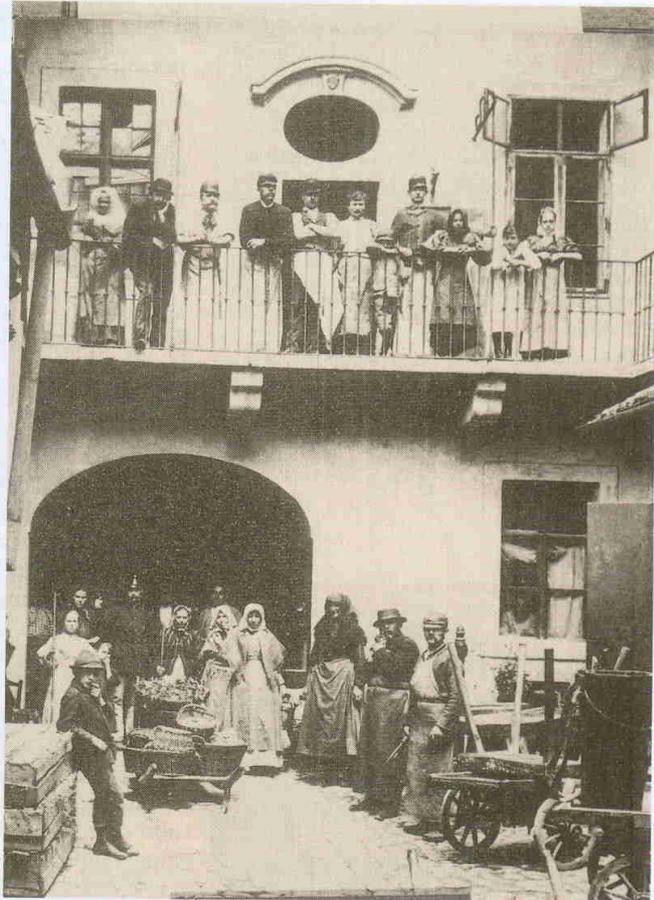
A 7/4 tankönyv képmontázsza:

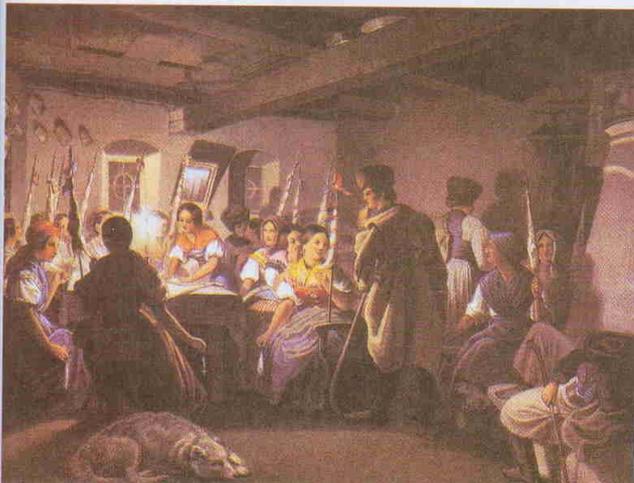
Kereskedők

Polgári női divat

Bérház udvara Budapesten. A városba költöző munkásokat rossz lakáskörülmények fogadták

Élet a fonóban. A kép idealizált, de falun a munkához kötődő közösségi összejövetelek még ekkor is a szórakozás egyik legfontosabb részét jelentették ■ Figyeld meg a falusi ház belsejét! Melyik a mestergerenda, és mi mindenre szolgált?

A budapesti tűzoltóság új gőzfecskendőt mutat be. A vasárnap délután sétálgató „hölgyek és urak” igényelték az efféle nyílt szórakoztatást

A **7/1, 7/2 és 7/3 tankönyv** tartalmi egységeinek címei túlnyomórészt leíró jellegről árulkodnak, a **7/4 tankönyv** az, amely a „siker” – „feszültségek” – „válság” alfejezetekben (vázlatpontokban) megjelenő hármasságával az ellentmondások dinamikáját is bemutatni törekszik.

A társadalomtörténeti bemutatás tehát alapvetően mind a három tankönyvben (amelyekben értékelhető arányban szerepel ez a szempont) leíró jellegű, pedig a téma magában hordozza a problémaközpontú, (véleményeket ütköztető, perspektívaváltó) bemutatás lehetőségét, de ezzel mindegyik tankönyv nagyon kevésbé él.

A másik hasonlóan problémaközpontú bemutatásra kínálkozó téma a **nemzetiségek helyzete**. Ez a résztéma a **7/1, a 7/2 és a 7/4 tankönyvben** kb. egyforma arányban szerepel, a **7/3 tankönyvben** viszont sokkal kisebb súllyal jelenik meg.

A **7/1 tankönyv** magyarosító politikaként jellemzi a dualizmus nemzetiségi politikáját, ugyanakkor a szöveg nem tartalmaz konkrétumot nemzetiségek helyzetéről. Emellett a nemzetiségi törvényt úgy említi, mint aminek „*voltak demokratikus vonásai*”. Tartalmának ismertetésekor a törvény következtében felmerült problémákra helyezi a nagyobb súlyt: „*nem engedélyezett területi önkormányzatot, szabad szervezkedést. A sérelmeket fokozta, hogy a kormányzat nem gondoskodott a törvény haladó rendelkezéseinek végrehajtásáról.*” A bemutatás tehát probléma-központú, de a végső ítélet kimondását a szerző fenntartja magának.

A **7/2 tankönyvben** ez a problémakör sokoldalúbban jelenik meg. Ezt az árnyaltabb bemutatást segíti elő pl. a törvény szövegének idézése, és a kevésbé értékelő-ítélkező megfogalmazás. A forrásrészlethez kapcsolódó feladat perspektívaváltást jelent – a diákoknak a korabeli nemzetiségi vezetők szempontjából kellett értékelniük a törvényt. A magyarosító törekvés vádja kimaradt a szövegből:

Pl.:

„Ez azt jelentette, hogy a nemzetiségi állampolgárok egyénileg kaptak ugyan jogokat, de önálló nemzetként nem ismerték el őket. Ezért a nemzetiségek vezetői nem fogadták el a törvényt. Fokozta a nemzetiségek szembenállását, hogy a kedvező intézkedéseket a helyi hatóságok sokszor nem hajtották végre. Feladat: Felsoroljuk a nemzetiségi törvény néhány jellemző rendelkezését, Húzd alá azokat, amelyek a nemzetiségi politikusok ellenállását váltották ki.”

A **7/3 tankönyvben** a nemzetiségek helyzetét a nemzetiségi törvény és a századfordulón megjelenő magyarosítási törekvések rövid felvillantásával jellemzik.

A **7/4 tankönyv** a 7/2 tankönyv gondolatmenetét őrzi meg erről a témáról, a század végi problémák elemzésénél nem esik szó magyarosítási törekvésekről.

A **7/1 tankönyvet** követően megjelent tankönyvek közös jellemzője, hogy törekednek az elmúlt korok **korhűbb, a jelenkor igényeinek jobban megfelelő rekonstrukciójára**. Ennek jele az újabb szempontok megjelenése, a feladatok számának növekedése, a feladatok változatosabbá válása. Nagy kérdés, hogy szükséges-e, szabad-e a történettudomány új tendenciáinak (nem az új elméletekre, hipotézisekre kell gondolnunk, hanem inkább irányzatokra – mint pl. dekonstrukciós törekvések, mikrotörténelem, történeti demográfia, társadalomtörténet, „gender”-történelem stb.) utat engedni a történelem tankönyvekben, vagy akárcsak részt is ütni a szigorúan konvencionális akadémiai-szaktudományi megközelítésen,

hiszen a következmények beláthatatlanok. (A nemzetközi tendencia azonban ebbe az irányba mutat.)

Ok-okozati összefüggések és a történelmi személyiségek szerepe a négy kiválasztott tankönyvben:

A **7/1 tankönyv** vizsgált fejezetében a tanulók – többek között például - a következő problémákra kapnak valamiféle magyarázatot:

- Kossuth szökése: *„hogy támogatást szerezzen egy újabb Habsburg-ellenes harchoz”*
- Haynau menesztése: *„az európai haladó közvélemény felháborodása miatt”*
- a birodalom egységesítése: *„mert az így kormányzott egységes birodalom az osztrák hivatalnokok, a tisztikar és a nagypolgárság érdekeinek felelt meg. Az utóbbi javát szolgálta az, hogy Magyarország és Ausztria többi tartománya között megszüntették a vámokat.”*
- a Bach-huszárok egyenruhája: *„hogy külsejük rokonszenvesebb legyen a magyarok előtt.”*
- A kiegyezés okai: *„az olasz csapatok 1859-ben felszabadították a Pó-síkságot az osztrák uralom alól; ... Ausztria háború felé sodródott (Poroszország ellen); A birodalmon belül erősödtek a szláv népek nemzeti törekvései... a magyar birtokos osztályt megdöbbsentették a nemzetiségek követelése, aggodalommal töltötte el őket a parasztok mozgalmainak fokozódása is. A Béccsel való megegyezés előnyösnek látszott a számukra.”*

A 7/2 tankönyvben az alábbi példákat találhatjuk:

- Kossuth szökése: nem kerül elő.
- A megtorlás célja: *„... hogy a birodalom többi népét is elrettentsék a további forradalmi megmozdulásoktól.”*
- Az emigrálók és bujkálók magatartása: *„az üldözés elől sokan külföldre, emigrációba menekültek. Mások a bebörtönzéstől félve az országban bujkáltak barátoknál, ismerősöknél leltek menedéket.”*
- Haynau rémuralmának vége: nincs magyarázat
- A kiegyezés okai: *„A Habsburgok Itáliában súlyos vereségeket szenvedtek. Rá kellett döbbsenniük arra, hogy nagyhatalmi politikát ezentúl csak úgy folytathatnak, ha uralmukat nem fenyegeti belülről a magyarok és más népek ellenállása....Deák érkezettnek látta az időt a kiegyezésre. A magyar birtokos osztály ugyanis belefáradt a küzdelembe. Anyagi gondjai miatt is jövedelmező hivatalokra vágyott. A rendezetlen politikai helyzet pedig hazánk gazdasági fejlődését akadályozta. A birtokosok nem kaptak a bankoktól kölcsönöket, és ezért uradalmukat alig tudták korszerűsíteni...”*

7/3 tankönyv

- Haynau rémuralmának vége: *„A szörnyű bosszú Európa szerte fölháborodást váltott ki, de a kegyetlenkedéseket még Ausztria barátai is megsokallták.”*
- A kiegyezés: *„A francia-olasz-osztrák háború kitörése itthon is reményt gyújtott a lelkekben. Erősödött az ellenállás szelleme, utcai tüntetésekre került sor. Az osztrák birodalom vereségét követően viszont már Bécs közeledett a magyarokhoz.”*

7/4 tankönyv:

- Haynau menesztése: „Haynau rémuralma Bécs számára nem hozta meg a kívánt eredményt. Nem sikerült az országban nyugalmat teremteni. Haynau egyre gyűlöletesebbé vált. A véres megtorlás ártott Ausztria külpolitikájának is.”

- Közigazgatás átszervezése: „a Bécs által könnyebben irányítható” legyen

- Kiegyezés: A Habsburgok Itáliában súlyos vereségeket szenvedtek. Rá kellett döbbsenniük arra, hogy nagyhatalmi politikát ezentúl csak úgy folytathatnak, ha uralmukat nem fenyegeti belülről a magyarok és más népek ellenállása...Deák, aki eddig a passzív ellenállás híve volt, elérkezettnek látta az időt a kiegyezésre. A magyar birtokos osztály ugyanis belefáradt a küzdelembe. Anyagi gondjai miatt is jövedelmező hivatalokra vágyott. A rendezetlen politikai helyzet pedig hazánk gazdasági fejlődését akadályozta. A birtokosok nem kaptak a bankoktól kölcsönöket, és ezért uradalmukat alig tudták korszerűsíteni...de sürgette az idő a Habsburgokat is. ... sikertelenül törekedtek arra, hogy hatalmukat megerősítsék és kiterjesszék... Az a tervük, hogy Németországot saját uralmuk alatt egyesítik, csúfos kudarcot vallott...”

Megfigyelhető, hogy a **70-es évek tankönyvében** viszonylag sok a magyarázat, de ezeket sok esetben önkényesen kiragadott tényezők szolgáltatják - a szerző szándékának megfelelően. Az is jellemző, hogy „minden jelenségnek egy oka van”, amelyből logikusan és egyértelműen következett a leírt következmény. A kiegyezés okainak magyarázata azonban az egyik legteljesebb a vizsgált tankönyvek között.

Ehhez képest a **7/2 sz. tankönyv** sokkal óvatosabban bánik a magyarázatokkal. Kevesebb magyarázatot ad, fontosabbnak találja, előnyben részesíti a jelenségek pontos, részletes és jól illusztrált leírását. A kiegyezés magyarázata itt is nagyobb súlyt kap, megengedhetővé vált a többrétű megközelítés a magyarázatokban.

A **7/3 tankönyv** az első ebben a sorban, amely – ha csak korlátozottan és nagyon redukált módon is – több okra vezeti vissza a jelenségeket. Viszont – s ebben folytatódik a 80-as évek tankönyvének tendenciája – kevésbé helyez súlyt az ok-okozati összefüggések feltárására.

A kiegyezés esetében sem tartja szükségesnek a részletes okfejtést.

A **7/4 tankönyv** szintén fukarul bánik a magyarázatokkal, de a kiegyezés ok-okozati összefüggéseinek feltárása a vizsgált tankönyvek közül a legrészletesebb.

Mind a négy tankönyvből hiányzik egy olyan rugalmas és nyitott módszer, amely az oknyomozás valamely fázisát a tanulókra bízna, bevonná őket a megismerési folyamatba.

A magyarázatok milyenségét - tekintve a **7/1 tankönyv** megszemélyesítő jellegű, érzelmi tényezőket tulajdonító érvelésmódot alkalmaz: felháborodás, rokonszenv, aggodalom is a történelmi események tényezőjévé válik. A **7/2 és a 7/3 tankönyv** vizsgált fejezetében is megmarad, de visszaszorul ez a típus. A **7/4 tankönyv** e téren inkább a szakszerűsége mint a könnyebb érhetőségre törekszik.

A **személyiségek bemutatásában** az ismeretháló gazdagodását figyelhetjük meg: Ezt a tendenciát nem szabad azonban egyszerűen az elsajátítandó ismeretanyag növekedéseként elkönyvelnünk (**7/1 tankönyv**: 9 kapcsolódó információ a négy kiválasztott történelmi személyiségekről; **7/4 tankönyv**: 22 információ ugyanazon személyekről). Az egyes személyek részletgazdagabb, a tankönyv ismerethálójához több szálon kötődő, emberi tulajdonságokat, jellemeket is megvilágító bemutatása hozzájárul a múlt „valóságosabb”, részletezőbb

rekonstrukciójához, több didaktikai lehetőséget nyit a prezentáció terén, tanuláspszichológiai és mnemotechnikai szempontból is kedvezőbb.

Az alábbi táblázatban azt mutatjuk be, hogy a négy vizsgált tankönyv mit árul el a kiegyezés és a dualizmus korának négy kiválasztott személyiségéről:

A személyiségekhez kapcsolódó tankönyvi információk jellege	A politikusokhoz kapcsolható információk a tankönyvekben	7/1	7/2	7/3	7/4
Deák Ferenc					
Életrajzi információk	1803-1876	-	X	-	-
	Vidéki birtokát eladja, Pesten él	-	X	-	X
	Látszólag visszahúzódóan él/nem támogatja a Bach-rendszert	-	X	-	X
Politikai tevékenysége	Meghirdeti a passzív ellenállást		-	-	X
	Húsvéti cikk	X	-	-	X
	Korának legtekintélyesebb politikusa		-	-	X
	Idézet a Húsvéti cikkből	-	X	-	X
	A Húsvéti cikk tartalmára utalva: a kiegyezés feltételül: az ország egységének helyreállítása, országgyűlés összehívása	-	X	-	X
	A hosszú és bonyolult kiegyezési tárgyalásokat irányította		-	X	-
Jelleme, személyisége	Elérkezettnek látja az időt a kiegyezésre.	-	-	-	X
	Pipázva, beszélgetve fogadja látogatóit	-	X	-	X
	Kiút mutatása nehéz helyzetekben	-	X	-	X
	Megfontolt, higgadt	-	X	-	X
	A haza bölcse	-	X	X	-
Tisza Kálmán					
Politikai tevékenysége	miniszterelnök	X	-	-	-
	1875-1890	X	-	X	-
	A „balközép” vezetője v. „Szabadelvű Párt”	-	-	X	X
	Magyarország leghosszabb ideig hivatalban lévő miniszterelnöke	-	-	X	-
	A szabad vállalkozás, ipar, közlekedés fejlesztés	-	-	X	-
	Utalás 1890-es lenonadásának körülményeire	-	-	X	-
	15 év nagyobb megrázkódtatások nélkül	-	-	-	X
Jelleme, személyisége	A „generális”	-	-	-	X
	Tehetséges (és/vagy) céltudatos politikus	-	-	X	X
Andrássy Gyula					
Életrajzi információk	A szabadságharc leverése után külföldre menekült	-	-	-	X
	Távollétében halálra ítélték, jelképesen végezték ki	-	-	-	X
Politikai tevékenysége	Nagy szerepet játszott a kiegyezési tárgyalásokon.	-	-	-	X
	1867-ben magyar miniszterelnök	-	-	-	X
	1870: közös külügyminiszter	-	-	-	X
Frankel Leó					
Életrajzi információk	1844-1890	-	-	-	X
	Magyar ötvös munkás	X	-	-	-
	Óbudai orvos fia	X	-	-	-
Politikai tevékenysége	Párizsi Kommunben való részvétel	X	X	-	-
	Titkos folyosón át menekül Párizsból	-	X	-	-
	Svájcba menekül	-	X	-	-
	Együtt dolgozott Marx-szal	X	X	-	-
	1876-ban érkezik vissza Magyarországra	-	X	-	-
	Marxista munkáspárt alapítása Magyarországon/a kor legismertebb munkásvezetője	X	X	-	X

A 7/1, a hetvenes évek tankönyve csak Frankel Leóról közölt életrajzi adatokat, személyiségéről, jelleméről azonban már nem esett szó.

A 7/2 és a 7/4 tankönyv egyaránt törekedett a különböző szempontok közti egyensúlyra. A tanulók életkori sajátosságainak és a motiváció szempontjainak is megfelel egyes személyek személyes közelségbe hozása, személyes tulajdonságaik, pozitív jellemvonásaik döntéseik jobb megértése, ismerete mintákat, példákat szolgáltatathatna a gyerekek számára.

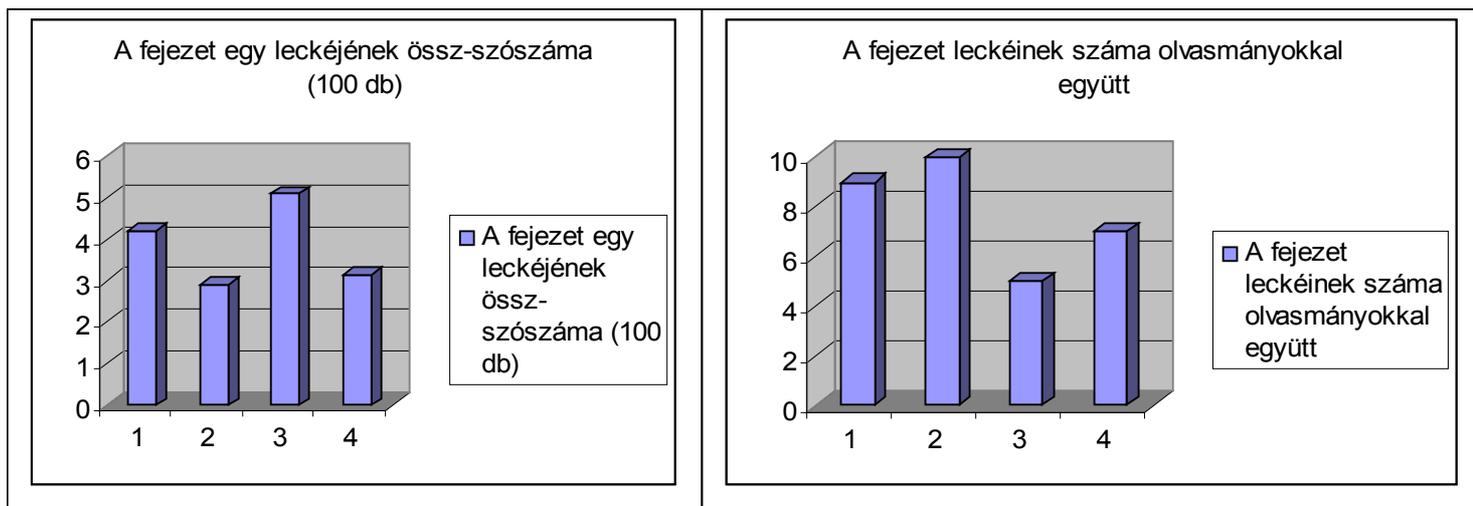
A **személyiségek bemutatása** módszertanilag is változatosabbá vált: képaláírás, kiegészítő szöveg, forrásszemelvények osztják meg a feladatot egymás közt, így a több információ nem kell, hogy a tananyag-növekedéséhez vezessen, de lehetővé teszi a tananyag differenciált közvetítését. Az a szemléletmód azonban továbbra is mind a négy tankönyvből hiányzik, hogy a személyiség is a történelem főszereplői közé lépjen, és esettanulmányok, életrajzok, történetek, visszaemlékezések formájában akár önálló fejezetek témájává lépjen elő. A perspektívaváltást nem eléggé segíti elő a jelenlegi gyakorlat, hiszen a szükséges perspektívaváltáshoz még mindig kevés indítást és alapanyagot kapnak a gyerekek. A közelítés tendenciája azonban a 80-as évek óta jelen van a tankönyveinkben.

Azért szeretném a négy kötetet egybefogva bemutatni, mert nem tapasztalok jelentős eltérést közöttük a szakszókincs és az ismeretelemek szempontjából.

A kiválasztott közös témakör nyelvezetének összehasonlítása

A tartalom kifejtettsége: az ismeretelemek száma, egymáshoz való viszony

A 7/1-4 tankönyvekben a vizsgált téma kifejtéséhez használt szakszókincs a téma részletgazdag, árnyalt bemutatását is lehetővé teszi, a szókincsen belül a gazdaság- és társadalomtörténeti szakszókincs a leggyakoribb. A 7/3 tankönyvben megnő a politikatörténeti fogalmak aránya. A mennyiség és a struktúra tekintetében nincs jelentős eltérés a vizsgált négy tankönyv között.

A fenti adatsor alapján következtethetünk arra, hogy (mivel a leckék hosszában egy adott tankönyvön belül nincsenek jelentős különbségek, akkor a témát az 1. számú tankönyvben fejti ki maga a tankönyvi szöveg a legrészletesebben. Ezt a képet azonban nagyrészt módosítja, hogy a 7/2 és a 7/4. számú tankönyvek jelentős

mennyiségű kiegészítő magyarázó illetve forrásszöveget tartalmaznak. Ezt figyelembe véve tehát ezek nyújtják a legrészletesebb bemutatást.

A résztémák számával összevetve pedig egyértelműen a 7/4. számú tankönyv kifejtése adja a legteljesebb bemutatást. Itt találjuk a legtöbb adatot pl. a legtöbb ismeretelemet, és a legtöbb információt a személyiségek bemutatásához is. Ez azonban nem feltétlenül jelenti, hogy ez a tankönyv a legnehezebben tanulható.

A szövegezés érdekessége, szemléletessége terén tapasztalt különbségek bemutatása

A **7/1 tankönyv** esetében a motivációval kapcsolatban már említetteken kívül: a leckék hossza 1-1,5 oldal – viszonylag kis betűmérettel – talán hosszabb az életkori sajátosságoknak megfelelőnél. A szövegeket alfejezetekre tagolták.

Az új fogalmak bevezetése didaktikailag hibátlan, előbb a magyarázat – aztán a fogalom megjelenése. A mondatok hossza megfelelő – általában bővített illetve maximum kétszeres alárendelő szerkezetűek.

A **7/2 tankönyv** szövegezése érthető: köznyelvi, társalgási stílusréteg használata jellemzi. A szövegek kellő mennyiségű adatot tartalmaznak. A kötőelemek mennyisége – kötőszók, utalószók – kellően összefüggővé és logikussá teszik a szöveget. Érdekes háttér-információk, jellemző, rövid idézetek tartják fenn az olvasó érdeklődését.

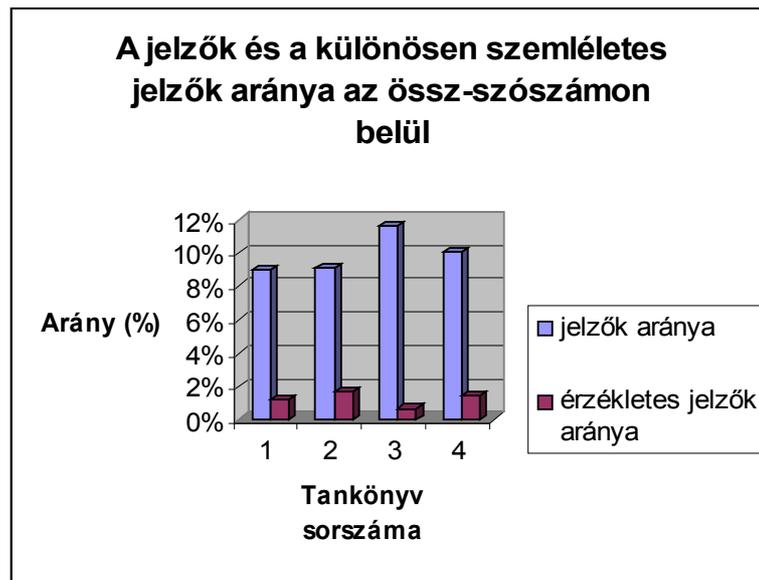
A **7/3 tankönyv** leckéinek stílusa a társalgási stílushoz közelít, érzelmeket is megszólít. Zavaróak a (véltetően a) tanulók kímélésére, az ismeretanyaggal való túlszűföldés elkerülésére szolgáló homályos megfogalmazások.

PI. „Ezt követően a japán és az orosz érdekek Mandzsúriában keresztezték egymást.”

Az ilyen mondatok tartalmaznak egyszerre túl sok és túl kevés információt. Az események, jelenségek pontos megnevezése nem feltétlenül teszi zsúfolttá a tananyagot!

A **7/4 tankönyv** szövege érthető, jól tagolt, logikusan szerkesztett. Az értést segítik a képek, a kiemelések, a szóhasználat pontossága. Ugyanakkor talán még mindig túl száraz, nem eléggé olvasmányos.

A témakör kifejtését olvasva a négy tankönyv szövege száraznak, távolságtartónak, minden áron szakszerűsége törekvőnek tűnik. Az olvasó figyelmét kevés érdekes fordulat segíti fenntartani. A jelzők használata és a nyelvi képek a szövegeket érzékletesebbé, szemléletesebbé tehetik. Ezért célszerűnek tűnt ezek elemzésével igazolni a leckék olvasása közben keletkezett szubjektív benyomást.

A jelzők aránya mind a négy vizsgált részletben alacsony, és – ahogy a szubjektív érzékelés is jelezte – a 3. sz. tankönyv nyelvezetének fordulatosabb, olvasmányosabb voltát a jelzők jóval magasabb aránya is igazolja.

Az érzékletesebbnek minősíthető jelzők a négy vizsgált tankönyv 1-1 fejezetében:

Pl.:

7/1: véres, forradalmi, vak, vitézkötéses (egyenruha), gyűlölt

7/2: óhajtott, véres, legtekintélyesebb, hazafias, levert

7/3: kipróbált, szörnyű, piszkos (munka), elnyomó, zsarnok

7/4: gyűlölt, véres, népszerű (Deák), hatástalan, legtekintélyesebb

Az érzékletesség tekintetében összességében a **7/4 sz tankönyv** rendelkezik a legjobb mutatóval, de ezek az arányok is még javíthatók lennének. Ugyanennek a tankönyvnek a szerzője él leginkább azzal a lehetőséggel, hogy valamilyen történelmi jelenséget – jelen esetben a passzív ellenállást – érzékletes és konkrét, expresszív, élményszerű leírással mutasson be. Az ehhez hasonló rövid, de nagyon kifejező, érzékletes leírások csak szórványosan jelennek meg a többi tankönyvben, és a **7/2 és 7/3** tankönyvben sem megfelelő a mennyiségük.

Pl.:

„... Látszólag teljesen visszahúzódtott a közélettől. Bárkit szívesen fogadott, és a pamlagán hátradőlve, pipájából füstfelhőket eregetve elbeszélgetett vele.

Deák magatartása iránymutatás volt. Az ország követte példáját, passzív ellenállásba kezdett....” (150. o.)

Az olvasmányosság további lehetséges elősegítői az irodalmi idézetek illetve korabeli dokumentumok részletei. A **7/1 tankönyvben** pl. Tompa Mihálytól olvasható egy rövid részlet. Furcsa és egyben sajnálatos, hogy a többi leckében ezt a gyakorlatot már nem folytatta a szerző.

Pl.: 7/1 tankönyv: „Sokra sír, sokra vak börtön borul, kik élünk: járunk búsan, szótlantul.”

A 7/2 és 7/4 tankönyv tartalmaz több korabeli idézetet, ezek azonban nem irodalmi idézetek, hanem korabeli dokumentumrészletek. Ezek olvasása nehéz feladat elé állítja az általános iskolás olvasót, problémát okozhatna a megértésük, ugyanakkor jó érzékkel vannak megválogatva – mind terjedelmüket, mind helyüket tekintve. (Itt minden esetben a lecke törzsszövegébe beillesztett idézetekről, és nem forrásszemelvényekről van szó.)

Pl.: 7/2 (134. o.);7/4 (150.o.): „A közelmúlt eseményei, s oly viszonyok, melyek hazánkban még ma fennállnak, lehetetlenné teszik, hogy a közügyekben részt vállaljak.”

A 7/3 tankönyv nem él egyik színesítő eszközzel sem. Ugyanakkor itt a leggyakoribb az ún. képes kifejezés, amellyel viszont a másik három szerző él nagyon kevésbé:

Pl. 7/3:
...a „**kipróbált**” ember teljhatalmat kapott (ti. Haynau); miután a **piszkos munkát** elvégezte, Haynaut menesztették;
...(Kossuth) angol nyelvű beszédeivel **tűzbe hozta Anglia és az Egyesült Államok népét stb.**

A tudományos fogalmak, szakszavak száma, sűrűsége

A történelem tankönyvekre általában jellemző a tartalmi tömörség. Szükségesnek tűnt a tananyag rövidegének, mennyiségi visszafogottságának látszatát fenntartani, a leckék hosszát szemlátomást igyekeztek áttekinthető terjedelemben tartani. Ennek azonban az a következménye, hogy a szöveg nagyon tömény. Az az arány, hogy az összes szakszó száma kb. 1.5-szöröse az egymástól különböző szakszavak számának, azt mutatja, hogy a szakaszavak átlagosan 1.5-ször fordulnak elő. A gyakoriság tekintetében megfigyelhető nagyobb különbségek ellenére éppen a nehezebb szakszavak nagyon kevészer fordulnak elő, pedig a többszöri előfordulás gazdagítaná a szakszavak értelmezhetőségét a tanulók számára, segítené az értelmezést és a bevésést. Minél többször, minél többféle kontextusban fordulnak elő az egyes szakszavak, annál pontosabban érthetőbbé válnának a tanulók számára. Ebben a tekintetben nincs előrelépés a vizsgált tankönyvekben.

7/1 fogalmi sűrűsége: kb. 1.58-szoros előfordulás

7/2 fogalmi sűrűsége: kb. 1.48 szoros előfordulás

7/3 fogalmi sűrűsége: kb. 1.48-szoros előfordulás

7/4 fogalmi sűrűsége: kb. 1.35-szörös előfordulás

Idegen szavak száma

Nagyon tudatos alkotói elv lehetett az idegen szavak kerülése, és a 7/3 kivételével ez sikerült is – de itt sem magas az idegen szavak száma.

Fogalmak, fogalmi rendszerek, elméletek, modellek, sémák, struktúrák

Könnyű megállapítani, hogy a **7/1 és 7/2 tankönyvek** az osztályharcos történelemszemléletnek megfelelő fogalmi struktúrával dolgoznak, ugyanakkor erős társadalomtörténeti, akár helyenként szociológiai megközelítések is átütnek ezen a történelemszemléleten.

A **7/3 tankönyv** a maga politika- és eseménytörténeti-leíró megközelítésével radikálisan szakít ezzel a hagyománnyal, az osztályharcos szakszókinccs helyét átveszi a politikai rendszerek leírásának szókinccs: pl. pártszövetség, társadalmi feszültség, ülésterem, ülésszak, országgyűlési többség, társország stb.

A **7/4 tankönyvben** a polgárosodó ország leírásához szükséges szókinccs nagy arányban szerepel – talán a mintakeresés, Magyarország 21. század eleji polgárosodásának előképének leírásához szükséges szakszókinccsként:

1. *polgári*
2. *polgári*
anyakönyvezés
3. *polgári forradalom*
4. *polgári*
házasságkötés
5. *polgári*
közigazgatás
6. *polgári vállalkozás*
7. *polgárosodás*
8. *polgárosodó*
9. *polgárság*

A fogalmak fogalmi hálává szervezését elősegíthették a leckénként megtalálható folyamatábrák (7/2, 7/4), amelyek sok szakszót is magukba foglalnak: pl. Haynau rémuralma – véstörvényszékek – Önkényuralmi rendszer – beolvasztási kísérlet – passzív ellenállás (csak a fontosabb szakszavakat emeltem ki a folyamatábrából.)

Fogalommagyarázatok típusai

A **7/1 tankönyv** nem tartalmaz fogalmi kislexikont, az új fogalmak magyarázatát a tanulók a tankönyvi szöveg keretein belül kapják meg.

A **7/2 tankönyv** kislexikonban közli a szakszókinccs magyarázatát, valamint mutatóban teszi visszakereshetővé a szakszavakat.

A kislexikon magyarázatai változatos struktúrájúak:

a. magasabb fogalmi struktúrában való elhelyezés

Pl.

állásháború: a hadviselés egyik formája...

b. a jelenség történelmi kialakulásának leírása:

Pl.:

Cenzúra: a könyvnyomtatás elterjedését követően a pápa, majd az uralkodók csak olyan írást engedtek kinyomtatni, melyet egy hivatalnok, a cenzor előzőleg ellenőrzött.

c. etimológiai:

Pl.:

Antant: nevét egy szerződésről, az „entente cordiale” (antant kordial=szívélyes barátság) szavakkal kezdődő megállapodásról kapta....

d. körülírás:

PI:

Barikád: gerendákból, kövekből, esetleg járművekből felépített utcai torlasz...

A fogalommagyarázatok többsége induktív, és részletesen, jól kifejtett, szemléletes: a konkrétól az általános felé, az ismerttől az ismeretlen felé, a hétköznapi tudományos felé halad. Ebben a legkorábbi tankönyv is elég igényes, és nincs is nagyon változás e téren.

A meghatározások struktúrája didaktikailag átgondolt, a magyarázatok típusai jól vannak kiválasztva.

A fogalommagyarázatok részletesek, meghaladják az egyszerű definíció szintjét.

A fogalommagyarázatok megmaradtak a 7/4 kötetben is, többségük szó szerint azonos a 7/2 tankönyv magyarázataival. Megjelenik azonban új fogalom –

PI.

demokrácia: olyan politikai rendszer, amelyben hatalom (formálisan) a nép kezében van (választójog). A tényleges hatalmat valójában a megválasztott képviselői szervek gyakorolják. (7/4)

és átalakul néhány fogalom magyarázata.

PI:

diktatúra a 7/2 tankönyvben: *...Egy osztály vagy személy erőszakon alapuló, elnyomó uralma. A diktatúra szolgálhatja a kisebbség érdekeit pl. tőkés diktatúra, de a nép, a többség érdekeit is, pl. proletárdiktatúra. Formája lehet nyílt, pl. rendőri és más elnyomó intézkedésekkel fenntartott, de lehet burkolt is, amikor nyílt erőszakot takargatják.*

Diktatúra 7/4 tankönyvben: *egy osztály vagy személy erőszakon alapuló, elnyomó uralma. Formáját tekintve lehet nyílt, pl. rendőri és más elnyomó intézkedésekkel fenntartott, de lehet burkolt is, amikor a nyílt erőszakot takargatják.*

Az új fogalmak bevezetése (utalás, körülírás, asszociáció)

A fogalmak bevezetése hasonlóan tudatos didaktikai szempontból a 7/1, a 7/2 és a 7/4 tankönyvben. Induktív, körülírással, szemléletes, jól érthető:

PI.:

a belügyminiszter rendeletére vitézkötéses egyenruhát, kakastollas kalapot, gyöngyház markolatú kardot viseltek, hogy külsejük rokonszenvesebb legyen a magyarok előtt. A nép azonban „Bach-huszároknak” csúfolta őket.”

Megjegyzés: kellemes, jó struktúrájú magyarázat, a stílusa is élvezetese, expresszív, érthető is, meg is marad. A probléma csak az, hogy az ismétléskor nem feltétlenül fogják megtalálni a tanulók.

A 7/3 tankönyv itt (is) kivételnek tűnik, sokkal felületesebben kezeli a fogalmakat, kevésbé tartja szükségesnek a szakszavak beágyazását, akár induktív, akár deduktív bevezetését:

PI:

„*Wekerle, a pénzügyi szaktekintély aranyalpra helyezte a Monarchia valutáját.*”
173.o.

Talán túl aggályos a felvetés, de a tanulók jelentős része ebben az esetben csak sejtette, mit jelent egy ország valutájának aranyalpra helyezése, és ebben nem is kapnak semmilyen segítséget, fogalommagyarázatot.

Az illusztrációk

	Szöveg	Ábra, séma, képlet	Grafikon, diagramm	Kép, rajz	Térkép	Összes
Tankönyv 7/1	0	3	3	23	5	34
Tankönyv 7/2	3	8	8	37	4	70
Tankönyv 7/3				18	4	22
Tankönyv 7/4	21	10+8	8	52	5	104

Az illusztrációk összetételének és különbségeinek bemutatása

A **7/1 tankönyvben** az illusztrációtípusok közül a képek aránya a legmagasabb. A képek statikusak, konvencionális megközelítésűek: a jelenségeket, személyeket, épületeket a legfelismerhetőbb, legmegszokottabb nézetből ábrázolják.

PI.:

Batthyányi Lajos kivégzése

Bach-huszár

Deák Ferenc arcképe

Az 1867. évi királykoronázás

Magyar gyártmányú cséplőgép

Stb.

Mozdulatlanságukban a történelem befejezettségét, lezártágát jelzik, nem igénylik, de nem is teszik lehetővé a tanulók alkotó közreműködését a múlt jelenségeinek leírásában, vitát, megbeszélést nagyon kevéssé tettek-tesznek lehetővé. Alacsony a grafikonok, ábrák, térképek száma is, amelyekhez elemző feladat kapcsolódhatott volna, és a tanulói tevékenységeket is megalapozhatták volna.

Illusztrációk mennyisége

Az illusztrációk mennyisége a **7/1 tankönyvben** a kor igényeinek megfelelően szerény, ezt ellensúlyozza, hogy a képek általában fél vagy negyed oldal méretűek, így a tankönyv összképét meghatározza jelenlétük.

A **7/2 tankönyvben** kétszeresére nőtt az illusztrációk száma, a legnagyobb növekedés az ábrák-sémák és a grafikonok arányában figyelhető meg, de a képek és ábrák száma is másfélszerese a 7/1-ének.

Míg az illusztrációk mennyisége az előző kötetben tapasztalhoz képest radikálisan megnőtt, ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy az illusztrációk átlagos mérete kb. felére csökkent, de még ezzel együtt is az ábrák mérete megfelelő.

A **7/3 tankönyvben** az illusztrációk mennyisége kimondottan szegényes – a takarékoság szándéka feltűnő: csak képek és térképek vannak, az összes többi nem szöveges illusztrációtípus hiányzik.

A **7/4 tankönyvben** a legmagasabb az illusztrációk száma, és az illusztrációtípusok terén is ez a tankönyv mutatja a legnagyobb változatosságot, az illusztrációk kiválasztása pedig a legátgondoltabb, legkonceptiózusabb.

Az illusztrációk mennyisége, minősége és változatossága is robbanásszerű mennyiségi változáson ment át: a második legtöbb illusztrációt tartalmazó 7/2 tankönyvhöz képest is másfélszeresére nőtt a számuk.

Az illusztrációk pedagógiai funkcionalitása

Az illusztrációk pedagógiai funkcionalitása	7/1	7/2	7/3	7/4
Az érdeklődés felkeltése, motiváció	2	1	0	0
Az előzetes ismeretek aktivizálása	0	0	0	0
Rendszerezés	1	0	0	0
Folyamatok és problémák magyarázata	4	16	5	12
Az összefüggések bemutatása	2	4	0	3
Az értékekre nevelés támogatása	0	1	0	2
Gondolkodásra készítés	5	6	5	16
Összehasonlítás	0	0	0	0
Egyéb (szemléltetés)	16	14	14	34
Összesen:	30	42	24	67

A fenti adatok óvatosan kezelendők, hiszen a tankönyvek nem rendelnek tervezetten illetve következesen didaktikai funkciókat az egyes illusztrációkhoz, és hiányzik a módszertani kompetencia fejlesztésre irányuló átgondolt stratégia. Ezért a fenti besorolás igencsak esetleges – inkább a lehetőséget mint a meglévőt mutatja. Az első sor (érdeklődés felkeltése) adatai pl. megtévesztők lehetnek, hiszen minden illusztráció egyik legfontosabb funkciója a motiváció: egy-egy illusztráció több funkciót is elláthat, így ebben a sorban akár az összes illusztráció száma is szerepelhetne.

A besorolás a forrástípusok alapján válhat lehetségessé:

Pl.:
 Műalkotások: értékekre nevelés
 Táblázatok: rendszerezés
 Grafikonok: folyamatok és problémák magyarázata
 Stb.

Az illusztrációk pedagógiai funkcionalitása a 7/1 tankönyvben

○ **Az érdeklődés felkeltése, motiváció(7/1)**

A motivációt elősegíti, hogy van néhány mozgalmas, cselekményes kép. A képek többsége azonban inkább statikus, a személyeket ábrázoló képek mozdulatlanok, idealizálóak, nem alkalmasak a tanulók érzelmi mozgósítására. A képaláírások között akad olyan, amely kommentárt, a képre vonatkozó, kiegészítő információkat tartalmaz. Ennek motiváló hatásával azonban csak véletlen szerűen élnek a tankönyv alkotói.

Szintén nem segíti elő az érdeklődés felkeltését a képek többségének szomorú-szürke színe.

Képaláírások (PI.):

Batthyány Lajos kivégzése

Bach-huszár

A kiegyezés okai (rajzos ábra)

Deák Ferenc

Ausztria és Magyarország kapcsolata a kiegyezés után (rajzos térképvázlat)

Az 1867. évi királykoronázás. (Székely Bertalan festménye. Az 1848-49-es szabadságharc vérbetipróját, Ferenc Józsefet a magyar birtokos osztály káprázatos pompával koronáztatta Magyarország királyává.)

○ **Az előzetes ismeretek aktivizálása(7/1)**

A tankönyv nem tartalmaz olyan illusztrációt, amelynek közvetlen célja lett volna az előzetes ismeretek aktivizálása. A grafikonok, a folyamatokat (is) szemléltető ábrák, amelyeken az időtengely korábbi időponttal kezdődik, alkalmasak ilyen visszatekintésre.

PI.:

Magyarország vasúthálózata a XX. század fordulóján (1848-ig épült, 1867-ig épült vasútvonalakkal)

Budapest fejlődése (középkor, 1838, 1873, 1900, napjainkban)

Stb.

○ **Rendszerezés(7/1)**

A rajzos szemléltető ábrák nagy része alkalmas rendszerezésre, mert kulcsszavakkal áttekinthetővé teszik a tananyag tartalmát: fogalmakat, ismeretelemeket, összefüggéseket.

PI.

Az osztrák-horvát-magyar uralkodó osztályok kiegyezése (rajzos szemléltető ábra)

Megjegyzés: az ábra rajzzal jeleníti meg az osztrák polgárt, a magyar és a horvát nemest. Az osztrák polgár olyan talapzaton áll, amelyen az örökös tartományok nemzetiségei vannak felsorolva. Ez lehetőséget ad ismétlésre, kifejezetten a korábban megszerzett ismeretek rendszerezésére alapozva közvetíti az új információt: „az uralkodó osztályok a nemzetiségek kihagyásával egyeznek ki egymással.”

○ **Összehasonlítás (7/1)**

Összehasonlításra minden kép alkalmas, hiszen az épületek esetén adódik az egykori és mai állapot összehasonlításának lehetősége. Az események ábrázolásakor más, hasonló eseményekkel való összehasonlítás vagy azonos

esemény különböző szempontú, stílusú ábrázolásainak összehasonlítása lehetséges. Minden ilyen esetben azonban a második kép biztosítása a tanár feladata lenne, ami közismerten jelentős (főleg technikai, de tartalmi) nehézségekbe ütközik. A tankönyv ehhez nem nyújtott semmilyen lehetőséget.

- **Folyamatok és problémák magyarázata(7/1)**

A Budapest fejlődése című ábra segítségével a tanulók rálátást kapnak Budapest területi változásaira a középkortól. Ez alkalmat teremt kronológiai vagy akár gazdaságtörténeti visszatekintésre is.

Néhány – a gazdaság fejlődését szemléltető grafikon is szolgálhatja ez a célt. Azonban ez minden ezen a téren.

- **Összefüggések bemutatása(7/1)**

A Magyarország főbb nyersanyagforrásai és iparvidékei a XX. század fordulóján a nyersanyagforrások és a rájuk települő iparvidékek közötti összefüggést mutatja. Ez még összehasonlítható az előző oldalon található, vasúthálózatot szemléltető térképvázlattal a további összefüggések feltárásához.

Az Ausztria és Magyarország kapcsolata a kiegyezés után c. ábra illetve a kiegyezés okait szemléltető rajzos ábra is alkalmas lehet összefüggések feltárására.

- **Gondolkodásra készítés(7/1)**

A képek többségének statikus, közhelyes volta ezt nem segíti elő. A karakteres, rajzos szemléltető-sematikus ábrák inkább alkalmasak lehetnek a jelenségek mögötti összefüggéseken való gondolkodásra.

Ugyanígy gondolkodtatóak azok a képek, amelyek alatt hosszabb, kommentáló képaláírás található. A Bach-karikatúra állásfoglalásra készítő ábrázolásmódja is gondolkodásra készítet.

- **Az értékekre nevelés támogatása(7/1)**

Az értékekre nevelést szolgálják a dualizmus kori nagyjainkat ábrázoló portrék. Az esztétikum hiánya illetve szegényessége azonban nehezé teszi a bemutatott művek esztétikai értékének felbecsülését. A bemutatott jelenségek, személyek statikus-közhelyes megjelenítése a motiváló, mozgósító hatás deficitje miatt nem kellő mértékben szolgálják az értékek interiorizációját.

- **Az ábrák, sémák, térképek összetettsége, bonyolultsága(7/1)**

Az ábrák és sémák nagyon leegyszerűsítők – általában egyetlen jelenséget, összefüggést jelenítenek meg. Ettől eltérő értelmezések, magyarázatok szinte lehetetlennek tűnnek.

- **Az illusztrációk vizuális megjelenítése és a tanulhatóság összefüggései. Élményszerűség(7/1)**

Az illusztrációk csúnyák, a részletek nehezen kivehetők. Egyedüli pozitívumként a képes-rajzos sematikus ábrák egyéni, művészi megjelenítése említhető. (Egyébként én – ha jól emlékeszem, ebből a tankönyvből tanultam, és most újra lapozva a leginkább a szerzői illusztrációk stílusa az, ami az egykori élményekből felidéződött bennem.)

Az illusztrációk pedagógiai funkcionalitása a 7/2 tankönyvben

o **Az érdeklődés felkeltése, motiváció (7/2)**

Megnő a kommentált képaláírások aránya, a sematikus szemléltető ábrákhoz nagy arányban rendeltek elemző feladatot. Megnőtt a sémák, grafikonok és rajzos illusztrációk aránya is. Motiváló, hogy a feladatok az ábrákkal való munkálkodásra szólítanak fel – a tanulóknak az ábrákba bele kell rajzolniuk, ki kell egészíteniük.

A fejezetnyitó rajzos montázstechnikát idéző grafikák – ha esztétikai értékükkel nem is – tartalmuk révén, a grafikák egyedi stílusa révén figyelemfelkeltő, mozgósító hatásúak. Ráadásul pl. a dualizmus-fejezetet bevezető montázs alapvetően a korszak gazdasági-társadalmi fejlődésére utaló képelemeket tartalmaz: sétáló polgárok a Körúton, az Operaház épülete, kubikos, aratómunkás, Arany János (?) portréja, a hengermalom épülete...

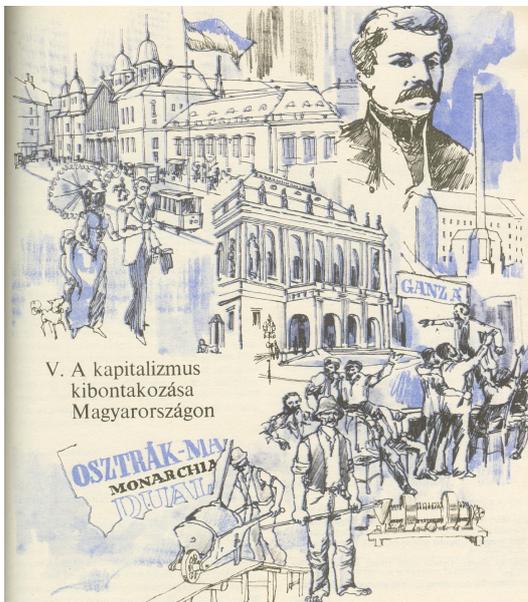
Képaláírások (PI.):

A Mechwart-féle – malomkővet helyettesítő - acél hengersizék. Az egyik találmány, amely megalapozta a magyar malomipar világhírnevét

Gőzeke. Mélyen és gyorsan szántott, de csak nagyobb parcellákon lehetett használni. Kizárólag uradalmak gépe volt

A rajzon látható nagybirtokon keretezd be pirossal azt a részt, amely a volt földesúr tulajdonában maradt, kékkel azt, amelyet a telkes jobbágyok kaptak, zölddel azt, amely a zselléreknek jutott. Írd a pontozott vonalra, kik lettek az egyes területek tulajdonosai a kapitalista társadalomban!

o **Az előzetes ismeretek aktivizálása(7/2)**

A 7/2 tankönyvben a 7/1 tankönyvben talált lehetőségeken kívül a témakörnyítő címlapmontázs érdemel figyelmet. A Kapitalizmus kibontakozása:

A montázson szereplő képelemek a kor gazdaság- társadalom- és művelődéstörténetének elemeit jelenítik meg: Arany János arcképe, a Nagykörút a Nyugati-pályaudvarral és a villamossal, az Operaház épületek, sztrájkoló munkások, kubikosok. A képelemek alapján a tanár felmérhette, hogy a tanulók tudnak-e valamilyen ismereteket kapcsolni a következő fejezethez. Ugyanakkor az előzmények felfrissítéséhez ez a kép nem nyújt támpontot.

o **Rendszerezés(7/2)**

Az előző tankönyvhöz képest ezeket a funkciókat sokkal több kép és ábra szolgálja. A már fent említett bevezető rajzos oldal mind a bevezetés, mind a témazárás alkalmával lehetővé teszi a rendszerezést.

Ugyanezt a célt jól szolgálják a kissé leegyszerűsítő és grafikailag, tipográfiai is primitív folyamatábrák – a hozzájuk kapcsolt kérdésekkel együtt.

Pl.

- a. A két uralkodó nemzet mellett milyen nemzetek (nemzetiségek) éltek még a birodalomban? Soroljatok föl néhányat!
- b. Hazánk a szabadságharc leverése után (folyamatábra: Haynau rémuralma – Október 6. – Bach önkényuralmi rendszere – beolvasztási kísérlet – passzív ellenállás)
- c. 1867 (feliratok: az osztrák cilindres polgár ábrája alatt: katonai vereségek, a birodalom gazdasági nehézségei – nemzetiségi mozgalma – a magyar nemes képe alatt: a birtokosok gazdasági nehézségei – részvételi igény a politikai hatalomban – nemzetiségi mozgalmak. Feladat: Tanulmányozd az ábrát! Mi készítette a kiegyezésre Ausztriát, és mi ösztönözte erre a magyar politikusokat?

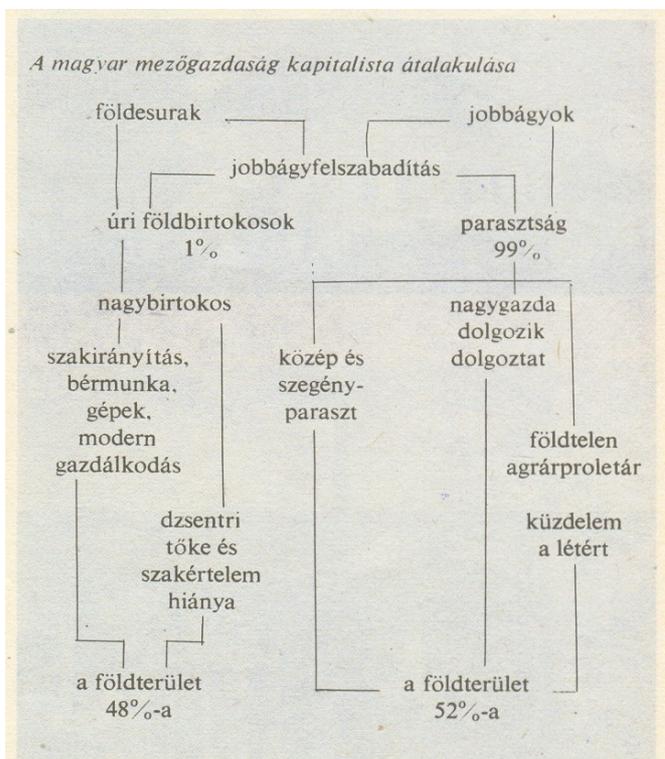
○ **Összehasonlítás(7/2)**

Több olyan illusztrációt és montázs-szerű összeállítást is találtam, amelyek készítenek az összehasonlításra, bár a feladat nem feltétlenül erre irányul, mégis adott a lehetőség.

Pl.

- a. Mondjátok el a szöveg és a képek segítségével, hogy a bemutatott épületekben kik (mely rétegek) élhettek. – parasztházak, középbirtokos kúria, kisvárosi polgárház, nagybirtokos klasszicista kastélya

○ **Folyamatok és problémák magyarázata (7/2)**

Miért a kiegyezés után indult gyors fejlődésnek a mezőgazdaság?

Ide illenek természetesen a fent említett folyamatábrák. Pl.:

Ezek a folyamatábrák következetes kísérői a fejezeteknek, és gyakran kapcsolódnak hozzájuk kérdések is. Segítenek az értésben, a memorizálásban és a reprodukcióban. A példaként itt szereplő folyamatábrában is jellemző a tankönyvben szereplő hasonló illusztrációkra, hogy a folyamatok ábrázolását összekapcsolja egy vagy több probléma elemzésével, magyarázatával (itt pl. a tőke- és szakértelemhiány illetve a földéhség problémája ilyen).

○ **Gondolkodásra készítenés (7/2)**

A tankönyv képei többféle módon is gondolkodásra készítenek:

- a. több gúnyrajzot hoz, amelyek önmagukban is állásfoglalásra és ennek indoklására, érvelésre készítetnek,
- b. a többször alkalmazott „montázstechnikára” emlékeztető képösszeállítás.
- c. A harmadik módszer a kommentáló képaláírások elszaporodása a tankönyvben. Ezek érdekességeket, háttér-információkat adagolnak – eléggé alkalomszerűen.

Pl.

- a. *Elsőkből lesznek az utolsók és utolsókból az elsők. Korabeli gúnyrajz a kiegyezésről. A magyarság és a nemzetiségek helyzete a kiegyezés előtt és után*
- b. *Figyeld meg a diagramokat! Mi mindent állapíthatsz meg az adatokból?*

Megjegyzés: az ábrához kapcsolódó feladat formailag gondolkodtató, valójában az ábra erősen sugalmazza a választ.

A diagramok elemzésénél azonban – és ez nem egyedi eset – többször találkozunk ehhez hasonló feladattal, amely ebben a könyvben a leggondolkodtatóbb feladattípus. Itt ugyanis a diákoknak maguknak kell a kérdésfeltevést is megfogalmazni, majd a választ megkeresni. Ez túlmutat a munkáltató történelemtanításon.

o **Az értékekre nevelés támogatása (7/2)**

Ld. a 7/1 tankönyvnél. Az előző tankönyvhöz képest abban történik előrelépés, hogy a dinamikusabb illusztrációk (pl. több gúnyrajz, esemény) és a kommentárszerű képaláírások nagyobb aránya segíti az értékekkel való azonosulást.

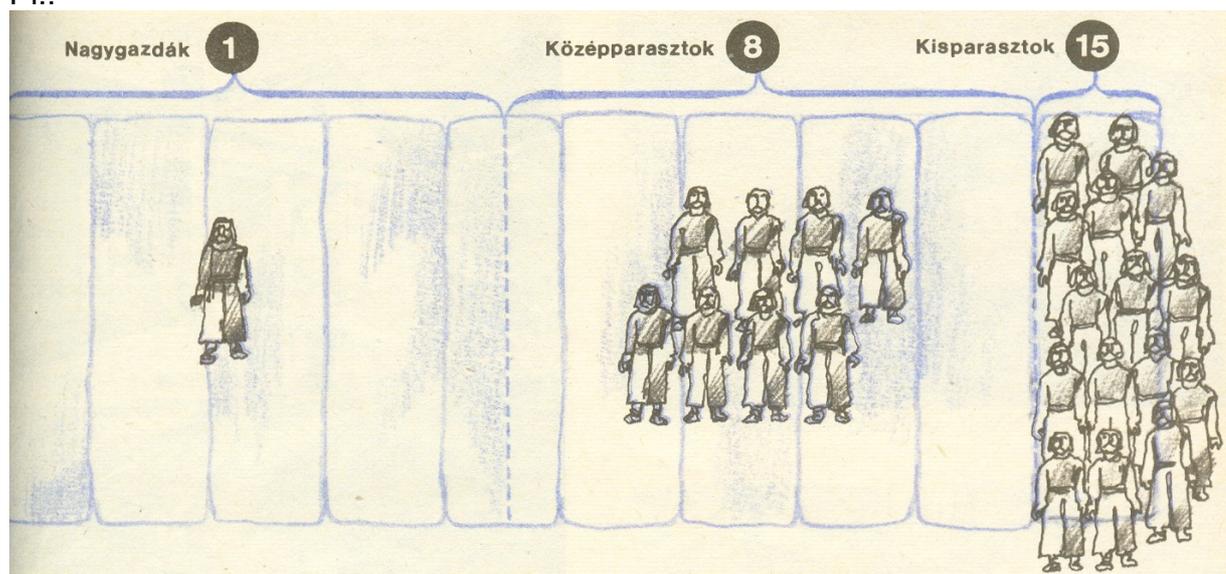
Pl.:

Deák Ferenc képe alatt: *„Megfontolt higgadtságáért, mellyel a legnehezebb elyzetekben is megtalálta a kiutat, kortársaitól a „haza bölcse” megtisztelőn nevet kapta.”*

o **Az ábrák, sémák, térképek összetettsége, bonyolultsága (7/2)**

Itt is jellemző, hogy az ábrák sugalmazók, általában egyetlen gondolatmenetet engedélyeznek, de összetettebbek, így mégis e tekintetben kis előrelépés figyelhető meg az előző tankönyvhöz képest.

Pl.:

- **Az illusztrációk vizuális megjelenítése és a tanulhatóság összefüggései (7/2)**

Az illusztrációk (a fényképek, képek kivitelezésének technikai minősége miatt) csúnyák, a részletek nehezen kivehetők.

A szemléltető sematikus ábrák itt is egyediek, karakterisztikusak.

Az illusztrációk pedagógiai funkcionalitása a 7/3 tankönyvben

A kiválasztott képek illusztráló jellegűek, a szöveghez képest nagyon kevésbé szolgáltatnak többletinformációt. Feladatok nem kapcsolódnak hozzájuk, néhány esetben kommentárt is kapunk a képekhez, de ezek nagyon szűkszavúak

PI.

- a. *Ferenc József koronázási esküje. A koronázás középkorias pompával történt.*
- b. *Kossuth Lajos a ravatalon Torinóban. (Meghalt 1894. március 20-án)*

Megjegyzés: A korábbi tankönyvekhez képest visszafejlődés érzékelhető e téren is.

- **Az érdeklődés felkeltése, motiváció (7/3)**

A képek tematikája változatos. Események, mozgásban, változás közben ábrázol jelenségeket.

Képaláírások (PI.):

A földalatti vasút építése a millennium tiszteletére

Kossuth temetési menete a Nagykörúton.

Az első pesti villamos a Nyugati pályaudvar előtt 1887-ben. Ne keressük a villamos felsővezetékét, mert ekkor az úgynevezett alsóvezetékes megoldással kísérleteztek

A mozgalmasság, egyediség, különlegesség motiváló tényezőjével jól élnek az alkotók, de a takarékosági tendencia nem engedi kiteljesedni a jószándékot.

- **Az előzetes ismeretek aktivizálása (7/3)**

A 7/3 tankönyv képei csak a legnagyobb pedagógiai fantázia mellett alkalmasak előzetes ismeretek aktivizálásához.

- **Rendszerezés (7/)**

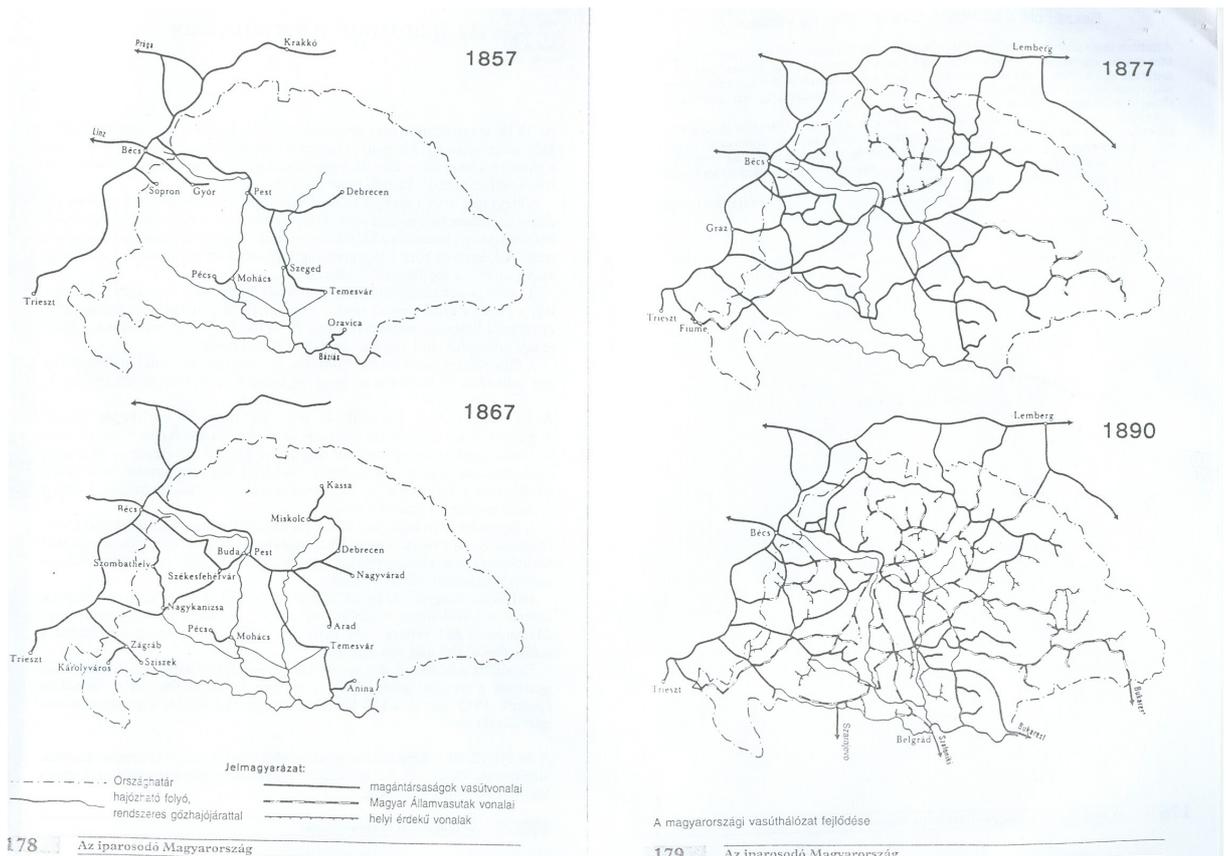
Ezekre a funkciókra sajnos nem találtam megfelelő példákat.

- **Összehasonlítás (7/3)**

A szegényesség és a képek alacsony száma miatt jellemző, hogy egy-egy illusztrált jelenséghez egy-egy képet rendel, ez kizárja az összehasonlításokat.

- **Folyamatok és problémák magyarázata, Összefüggések bemutatása, Gondolkodásra készítés (7/3)**

A fenti funkciók tárgyalását azért tárgyaljuk összevonva, mert egyikre sem találunk megfelelő példát a 7/3 számú tankönyvben.

A Magyarország vasútvonalait szemléltető ábrák lehetőséget adnak az ország gazdasági fejlődésének nyomon kísérésére. Ez – ha a tanár gondolt erre összehasonlítható volt a történelmi vagy földrajzi atlaszok térképeivel. Más példát ezekre a funkciókra nem találtam.

- **Az értékekre nevelés támogatása (7/3)**

Az értékekre nevelést szolgálják a dualizmus kori monumentális budapesti épületek nagy méretű, reprezentatív képei, amelyek a tanulók nemzeti büszkeségét hivatottak fejleszteni.

- **Az ábrák, sémák, térképek összetettsége, bonyolultsága (7/3)**

Az ábrák és sémák nagyon leegyszerűsítők – általában egyetlen jelenséget, összefüggést jelenítenek meg. Ettől eltérő értelmezések, magyarázatok szinte lehetetlennek tűnnek.

- **Az illusztrációk vizuális megjelenítése és a tanulhatóság összefüggései (7/3)**

Az illusztrációk csúnyák, a részletek nehezen kivehetők, ezek a tényezők a képek jelenlétét kérdésessé teszik, szerepüket az oldalak kitöltésére, a szöveg lazítására korlátozza, tanításhoz-tanuláshoz való felhasználásukat szinte megakadályozza.

Az illusztrációk pedagógiai funkcionalitása a 7/4 tankönyvben

Ez igen változatos, akárcsak a képek típusai is. Ugyanakkor a képek mérete látványosan kisebb lett, ami a motiváló erőt csökkenti. Ezt valamennyire ellensúlyozza, hogy a képek jó minőségűek, élesek, részletgazdagok.

○ **Az érdeklődés felkeltése, motiváció (7/4)**

Sokat segít, hogy a képek szépek, jó minőségűek, színesek. Ugyanakkor méretük jóval kisebb lett. A képek tematikája is változatos.

Az érdeklődés felkeltése szempontjából fontos változás, hogy jóval több az olyan kép, amelyek érzelmileg is megszólítják a tanulókat – pl. a korabeli események szemléltetésére műalkotásokat – még hozzá közepesen jó reprodukció színvonalán! – sorakoztat fel. Több – és kifejezetten sokféle - a spontán módon (nem a történelmi megörökítésre irányuló) keletkezett képi forrás: pl. sajtófotó, plakát, reklám, hétköznapi életképeket dokumentáló fénykép, meghívó.

A forrástípusok a képi források szinte teljes színpékét átfogják.

Képaláírások (PI.):

Rikkancs friss lapokkal. A városi ember hírekre, szenzációkra vágyott
Dolgozik az utcaseprő. A lovas kocsik és hintók korában munkája nagyon fontos volt

Falusi népiskola. Ilyen kisiskolásoknak köszönhető, hogy felszámoltuk az analfabetizmust, és megkezdődhetett kulturális felemelkedésünk. Miért a polgári korban vált alapkövetelménnyé az írni-olvasni tudás?

Megjegyzés: A képaláírás kis mértékben perspektívaváltást is lehetővé tesz – ha a gyerekek valamennyire azonosulnak a korabeli kisiskolásokkal - adott az ötlet, hogy a tanulók pl. korabeli kisdíák nevében élménybeszámolót készítsenek. A kapcsolódó feladat azonban mégis más irányba mutat: Bár formailag rendben levő, és didaktikailag mutatós, hogy a képhez feladat kapcsolódik, az valójában nem képelemző feladat: a témán kívül más nem köti a képhez.

A feladat egyébként gondolkodtató, ok-okozati összefüggések feltárására irányul. Lehetett volna azonban bőven olyan kérdést vagy feladatot szerkeszteni, amely egyszerre lett volna képelemző, tevékenység központú és problémamegoldó. Itt azonban még a régi ismeretátadó szerzői reflexek működtek. Egy eléggé pontosan körülhatárolható, néhány kulcsszóban összegezhető választ vár el.

○ **Az előzetes ismeretek aktivizálása (7/4)**

Az előzetes ismeretek aktivizálására több alkalom is adódik – igaz ugyan, hogy ez nem feltétlenül az alkotók eredeti szándéka szerint van így, hanem annak az egyébként helyes törekvésnek az eredménye, hogy sok és sokféle képi ábrázolást szerepeltessenek. Így ugyanis óhatatlanul felbukkannak minden didaktikai funkció ellátására megfelelő illusztrációk. Az illusztrációbőség a jól felkészült tanárok számára nyitottságot eredményez, a régimódi ismeretátadásra koncentrálnak tanárok is meg lehetnek vele elégedve az információbőség miatt.

PI.

- a. Ebben az esetben Madarász Viktor történelmi képe a Hunyadi László siratása ad alkalmat a Habsburg-magyar viszony múltjának felidézésére, így előzetes ismeretek aktivizálására, de ezen kívül történelmi párhuzamok, összefüggések feltérképezésére is.
- b. Az Osztrák-Magyar Monarchia címere. A címeren olvasható jelmondat jelentése: Oszthatatlan és elválaszthatatlan! Miért lett része a címernek e jelmondat?

c. Elsőből lesznek az utolsók

Mindhárom kép kiváló példa az előzetes ismeretek alkalmazására. A Madarász-kép a középkori, a címer a 18. századi, a c. jelű gúnyrajz a 48 utáni eseményeket hozza be a képbe előzetes ismeretek felidézésével.

o **Rendszerezés (7/4)**

A 7/3 tankönyvből ismerős folyamatábrák többsége itt nem tűnik fel újra. Természetesen a képek mennyisége lehetőséget ad egyénileg meghatározott rendszerező feladatokra:

Pl.: az egyes társadalmi rétegek, gazdasági-társadalmi jellemzőihez megfelelő képek kiválasztása, hozzárendelése stb., de nem találtam olyan képet, amely közvetlenül összehasonlításra indítana.

pl.

- a *Bach korszak támaszai (Képeken: besúgó, „cenzúra” feliratú pecsét, hivatalnok, zsandár, börtönablak)-*
- b. *A kiegyezés okai - (okok rendszerezése)*
- c. *Ugyanígy Székely Bertalan mozaikképe Deák Ferenc mauzóleumán: A kiegyezés allegóriája. Feladat: az allegória egy érzés, egy eszme érzékelhető megformálását jelenti. Vajon mit fejez ki ez a kép? A fejezet leckéinek megtanulása után válaszolj!*

o **Összehasonlítás (7/4)**

Az illusztrációk bősége révén – azokat megfelelően csoportosítva, egymáshoz rendelve sok lehetőség adódik az összehasonlításra, folyamatok és problémák magyarázatára, összefüggések bemutatására.

Pl.: életmódtörténet (képfeliratok)

Reformkor	A dualizmus kora
Reformkori divat	Polgári női divat
Alföldi – öcsödi és makói épvisélet	Idősebb paraszt házaspár Szeged környékéről
Védegyleti bál 1845-ben	Udvari vadászat

Az összehasonlítás művelete elvégezhető sok esetben a diagramok és a táblázatok segítségével, amelyek gyakran két kiválasztott adathalmaz vagy két időpont adatait tüntetik föl:

Pl.:

*A feudális társadalom rétegei – A polgári társadalom rétegei (kiegészítendő táblázat)
Magyarország szén-, nyersvas- és acéltermelése (1880; 1913)
A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása: 1890-1910 (táblázat)*

o **Folyamatok és problémák magyarázata, Összefüggések bemutatása (7/4)**

A 7/2 tankönyvhöz képest itt kevesebb a folyamatábra, amelyek ott elősegítették a folyamatok megértését.

A folyamatok leírását támogatják a grafikonok és a táblázatok, valamint a vasúthálózat fejlődését bemutató két egymás mellé helyezett térképvázlat („Vasúthálózatunk 1868-ban és 1887-ben”)

Pl.: Grafikonok, táblázatok címei:

A népesség növekedése (1869-1910)

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása (1890; 1910)

Az iparban foglalkoztatottak létszámának és összetételének változása (1880-1890-1900-1910)

Városok lakosságának száma (1850-1880-1910)

o **Gondolkodásra készítés (7/4)**

Ez a szempont azért eredményez hiányosságokra utaló értékelést, mert nagyon kevés a határozott állásfoglalást, véleményt megjelenítő ábrázolás – ez sarkallná gondolkodásra legközvetlenebbül a tanulókat.

Emellett a második lehetőség az ábrákhoz kapcsolódó feladatokban rejlene.

pl.

a. *Mennyiben tükrözi a festmény azt, amit a dzsentiről tanultál?*

Itt elemzés is és az ismeretek rendszerezése is szükséges, tehát összetettebb gondolkodási műveletek elvégzésére indít a feladat.

b. *Tanulmányozd az adatokat! Értékelj is azokat!*

A példák mutatják, hogy a gondolkodtató szándék megjelent a tankönyv illusztrációinak összeállításában, de még nagyobb mértékben is kiaknázzhatók lennének a képek által nyújtott lehetőségek. Egyrészt a képek tematikájában további eltolódás lenne szükséges a problémafelvető képek javára, másrészt a képekhez kapcsolódó feladatok nagyobb hányada irányulhatna gondolkodtatásra.

o **Az értékekre nevelés támogatása (7/4)**

A tanulmányozott tankönyvek közül e tekintetben ez a legerősebb tankönyv – az értékekre neveléshez képeken keresztül csak akkor vezethet út, ha azok tudatos válogatás és az alkotók bizonyos értékek melletti határozott elkötelezettsége eredményeként kerülnek a tankönyvbe, – jó, élvezhető minőségben.

Ebben a tankönyvben határozottan kitapinthatók - az illusztrációk alapján – a következő értékek: műveltség, kulturális értékek tisztelete, nemzeti és európai identitás, művelődés, műveltség iránti elkötelezettség, szociálisan kiszolgáltatottak és segítséget szorulókat iránti együttérzés.

o **Az ábrák, sémák, térképek összetettsége, bonyolultsága (7/4)**

Az ábrák a 7/3 tankönyv ábráinak újrarajzolt, színes változatai, így ezekről újat mondani nem lehetséges, és értelmetlen is. Figyelemre méltó azonban, hogy csaknem másfél évtized különbséggel az alkotók nem érezték szükségesnek új ábrák megszerkesztését, új szempontok beépítését.

o **Az illusztrációk vizuális megjelenítése és a tanulhatóság összefüggései (7/4)**

Az illusztrációk jó minőségűek, tartalmilag szorosan kapcsolódnak a szöveges magyarázathoz. Érzésem szerint – kiegészítő jellegük miatt inkább a jó képességű tanulók számára segítik elő a tanulást, mert többnyire árnyalják, sohasem ismétlik illetve csak ritkán értelmezik a szöveg tartalmát.

pl.

a. *Korteszbeszéd (Bihari Sándor festménye, részlet). A parlamenti választások idején megbotolydult az ország. Milyen kellékei voltak a korteszbeszédnek.*

Ez a kép a „Parlamentáris kormányzás kialakulása” című alfejezethez kapcsolódik. Az illusztráció tehát inkább kiegészíti, bővíti a szövegben megfogalmazott ismereteket. A feladat a képelemzés mellett további gyűjtőmunkát igényel. Maga a kép és a feladat alkalmasnak tűnik az ismeretátadást meghaladó, az élményszerzésre is

lehetőséget adó történelemoktatáshoz.

b. Ausztria és Magyarország erőviszonyai

Az ábra a két ország erőviszonyainak összehasonlítását teszi lehetővé. Erre a szövegben semmilyen utalás nem történik. A diagramhoz kapcsolódó feladat elvégzése által egészülhet ki a lecke tartalma. Az illusztráció tartalmi kapcsolódása a tankönyvi szöveghez tehát kiegészítő.

Kérdések és feladatok

	Rögzítést segítő	Elmélyítést segítő	Alkalmazást segítő	Problémamegoldást segítő	Összesen
Tankönyv 7/1	7	17	12	0	36
Tankönyv 7/2	12	15	11	8	46
Tankönyv 7/3	16	3	2	1	22
Tankönyv 7/4	23	18	13	7	61

A kérdések mennyiségének ismertetése és összehasonlítása

A kérdések száma – a **7/3 tankönyv** kivételével – nőtt, a kérdés- illetve feladattípusok megoszlása is jelentős változáson ment keresztül: A feladattípusok megoszlása a **7/2 tankönyv** esetében a legarányosabb, és a **7/3 tankönyvben** a legaránytalanabb – a rögzítést segítő feladatok túlsúlya miatt.

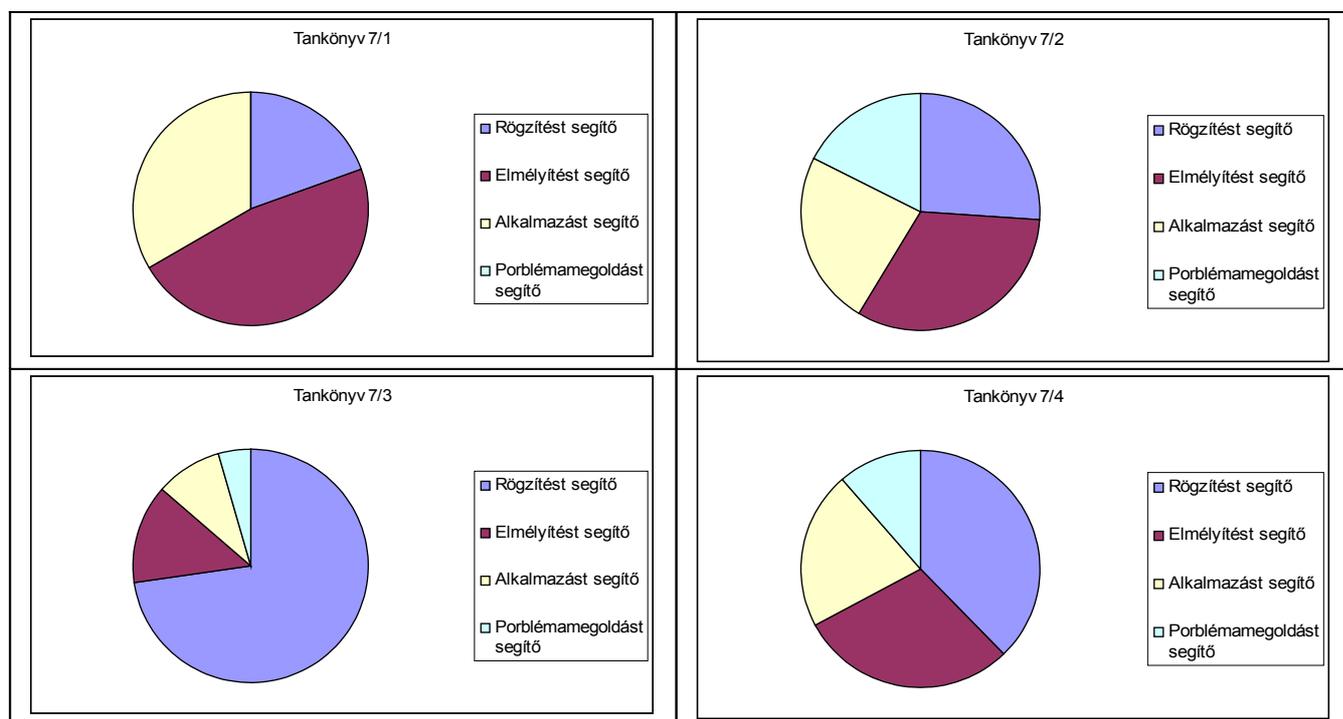
A **7/1 tankönyvben** nem találtunk problémamegoldó feladatot, és az elmélyítést elősegítő feladatok aránya a legnagyobb. A négy tankönyv közül itt a legmagasabb az ismeretek alkalmazását elősegítő feladatok aránya.

A **7/2 tankönyv** feladatai között kimagaslóan nagy a problémamegoldó feladatok aránya – ez a tankönyv ebben is jelentős újító lendülettel készült, és azzal is kitűnik, hogy itt a legalacsonyabb a rögzítést segítő (inkább reprodukív, de mindenképpen egyszerű) feladatok aránya. Ezek helyét vették át a problémamegoldó feladatok. Mind az elmélyítést, mind az alkalmazást, mind a problémamegoldást elősegítő feladatok közvetve természetesen nagyban elősegítik a rögzítést is.

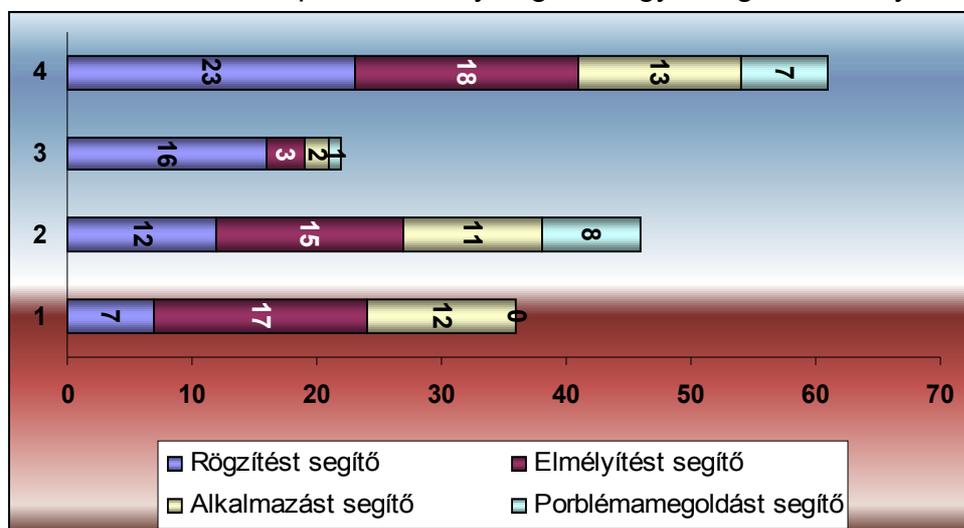
A **7/3 tankönyvben** is találhatunk bonyolultabb, az elmélyítést, alkalmazást, sőt problémamegoldást segítő feladatokat is, de itt – a jelentős tartalmi változások miatt – a rögzítést elősegítő feladatok túlsúlya érvényesül.

A **2000-es évek tankönyvében**, a **7/4 tankönyvben**, a **7/2 tankönyv** arányosságra való törekvése fennmarad, de nagyon magas a rögzítést szolgáló feladatok aránya. Ezt az arányeltolódást azonban annak fényében kell értékelnünk, hogy a feladatok száma összességében is megnőtt, így az alacsonyabb arányok is megközelítően azonos darabszámot fednek.

A feladattípusok aránya a négy vizsgált tankönyvben.

A különböző feladattípusok mennyisége a négy vizsgált tankönyvben:

A **7/1 tankönyvben** leckénként 3-4 kérdést és 1-1 feladatot találunk – jellemzően fejezet végi feladatokról van szó.

A **7/2 tankönyvben** kvantitatív fejlődés egyértelműen megfigyelhető az előző tankönyvhöz képest. Ezen belül a feladatok aránya jelentősen nő.

A **kérdések és feladatok mennyisége a 7/3 tankönyvben** csekély.

A **kérdések és feladatok mennyisége a 7/4 tankönyvben** bőséges, érződik a pedagógiai-didaktikai jószándék.

A kérdések és feladatok pedagógiai funkcionalitása

Ezt az alábbi szempontsor alapján értékeltük

a) Érdeklődés felkeltése
b) A tanulók tájékoztatása a tanítási célokról
c) Előzetes ismeretek felidézése
d) Új ismeretek átadása
e) Analízis, szintézis
f) Fogalomalkotás, következtetés, szabályalkotás
g) Rendszerezés, rögzítés
h) Alkalmazás
i) Mérés, értékelés, korrekció

(Megjegyzés: Didaktika. Falus Iván szerk. Nemzeti Tankönyvkiadó alapján)

A 7/1 tankönyvben a kérdések és feladatok funkciója jellemzően az ismétlés, a tananyag rögzítése, rendszerezése. Mindenképpen tananyag központú történelemtanítást feltételeznek a kérdések. Leggyakoribb kérdőszavak: Milyen (módon), Miért, Mi/mik stb. A miért... kezdetű feladatok akár oknyomozó jellegű, feladat- vagy problémamegoldó stratégiát is sejtethet, azonban itt minden esetben a tankönyv szövege alapján megválaszolható kérdésekkel van dolgunk, tehát a feladatok reprodukív jellegűek, nem haladják meg az ismeretátadó stratégia szintjét. Ezt a megfigyelést támasztja alá az a következetesen alkalmazott szerkesztési elv, hogy a kérdések úgy vannak összeállítva, hogy minden leckerészre egy-egy lényegre törő kérdés vonatkozzon. Azonban minden leckéhez a munkáltató történelemtanításra jellemző feladatokat találhatunk. Ezek között vannak kreatívabb, önálló munkát igénylő feladatok is.

PI.

Magyarázzátok meg, mit jelentett a dualista állam!

Miért törekedtek a magyar és osztrák uralkodó osztályok kiegyezésre?

A kérdések és feladatok pedagógiai funkcionalitása a 7/2 tankönyvben

A kérdések és feladatok tagolják a leckék szövegét – mintegy párbeszédet folytatva a tanulókkal. Az előző kötetben tapasztalt feladattípusok és -funkciók helyét újak veszik át. Ezek a feladatok inkább a tanulás folyamatát kívánják szabályozni, a leckék olvasása során irányítják a tanulók figyelmét. Ezért az ismétlés funkciója helyett itt az elsajátítás elmélyítése, az elemzés, alkalmanként az alkalmazás jelenik meg a funkció közül.

A témakört ismétlő lecke zárja – ismétlő, értékelésre, korrekcióra lehetőséget adó feladatsorral.

PI.

a. *Tanulmányozd a diagramot! Mennyi földje volt az 1%-ot kitevő úri birtokosoknak és mennyi a parasztnak? (elemzés)*

b. *Mi az összefüggés a kivándorlási adatok és a fenti idézetben bemutatottak között? (elemzés)*

c. *Lapozz vissza a 27. lecke térképéhez! Sorold fel, milyen népek éltek a*

kiegyezéskor hazánkban! (előzetes ismeretek felidézése)

- d. *Milyen helyes vonásai voltak a kiegyezést követő nemzetiségi politikának? Miért nem sikerült mégsem kielégítően megoldani a nemzetiségi kérdést? (alkalmazás?)*

Hiányoznak az alábbi funkciókhoz szorosan kapcsolódó feladatok: érdeklődés felkeltése, fogalomalkotás

A kérdések és feladatok pedagógiai funkcionalitása a 7/3 tankönyvben kizárólag a rendszerezés, rögzítés. (néhány fogalomalkotást mérő) Csak kérdések – feladatok nincsenek, a funkcionalitás skálája szegényes.

A 7/4 tankönyvben szinte minden didaktikai funkcióhoz találunk feladatokat:

- a) Érdeklődés felkeltése
a. *Vajon mit fejez ki ez a kép? A fejezet leckéinek megtanulása után válaszolj!*
- b) A tanulók tájékoztatása a tanítási célokról
- c) Előzetes ismeretek felidézése
a. *Lapozz vissza a 13. leckéhez! Milyen módszerrel próbálta a bécsi udvar hazánkat lecsendesíteni II. József halála után?*
b. *Az alább felsorolt tényezők közül melyek gátolták 1867-ig, s melyek segítettek 1867 után fejlődésünket? Húzd alá a felsorolt tényezők közül azt, amelyik már 1867 előtt is segítette az ipar fejlődését! Tőkehiány, külföldi tőke beáramlása, bankok alapítása, politikai bizonytalanság, politikailag rendezett helyzet; tömeges, olcsó munkaerő*
- d) Új ismeretek átadása
a. *Nézz utána, hogy a leckében említett épületek közül melyik kinek a nevéhez fűződik!*
- e) Analízis, szintézis
a. *Tanulmányozd az adatokat, értékeld is azokat!*
- f) Fogalomalkotás, következtetés, szabályalkotás
a. *A feudális társadalom felbomlása és a polgári társadalom kialakulása a mezőgazdaságban hozta meg az első nagy gazdasági-társadalmi átrendeződést. Töltsd ki a táblázatot, kik helyébe kik léptek.*
i. *Főnemesek =>*
ii. *.....=> középbirtokosok*
iii. *Stb.*
- g) Rendszerezés, rögzítés
a. *Melyek voltak hazánkban a vezető iparágak? (lecke végén)*
- h) Alkalmazás
a. *Miért volt rendkívül nagy szükség műszaki egyetemre?*
b. *Jellemezd a „boldog békeidőket”! Mennyiben igaz, és mennyiben nem igaz, hogy ezek tényleg boldog évek voltak?*
- i) Mérés, értékelés, korrekció
a. *Felsoroljuk a kialakuló magyar polgári társadalom legfontosabb rétegeit, csoportjait, majd ezt követően néhány meghatározást olvashatsz. Melyik meghatározás melyik társadalmi rétegre illik? Jelezd az egyes rétegek előtt feltüntetett betűkkel. (témakör végén)*

A kérdések és feladatok típusai, változatossága, összetettsége, bonyolultsága

7/1 tankönyv: Csak a fejezetek elején és végén található kérdések és feladatok. A lecke elején ismétlő kérdések kaptak helyet. Az alkotók ügyeltek arra, hogy valóban kérdések legyenek a kérdések, és egy-egy feladat is szerepeljen minden lecke végén.

A kérdések esetén nincs utalás arra, hogy azokat írásban kellene megválaszolni. A válaszok állhatnak kulcsszavak felsorolásából, rövid, egy-két mondatos szövegből, de a tanár elvárhatott hosszabb, összefüggő, szöveges kifejtést is.

PI.

Mit jelentett az önkényuralom a mezőgazdaság tőkés fejlődése szempontjából hazánkban?

A kérdések a kognitív képességek fejlesztését szolgálják. Ha a válaszokhoz a tanuló használhatta a tankönyv szövegét, akkor a megértés, az információk kiválasztása, rendszerezése lehetett a feladat. Ha nem, akkor az ismeretek, összefüggések, fogalmak pontos felidézése volt a cél. Ebből adódóan a kérdések egyhangúak. Ezt nem feltétlenül kell csak negatívumnak tekintenünk: a következetesen hasonló logikai és értelmezési műveletek elvégzettetése jól fejleszti a logikus gondolkodás, e tankönyv esetében az értő olvasás és bizonyos típusú összefüggések felismerésének képességét.

A feladatok változatosabbak: egyes kérdésekre a választ a tankönyv szövegéből vagy a történelmi atlaszból kell rendszerező módon kikeresni, más feladatok kifejezetten a tanulói önálló kutatómunkát várja el.

PI.

- a. *Jegyezd fel ide olyan vers címét, amelyet költője a nemzeti ellenállás ébren tartására írt!*
- b. *A Képes Történelmi atlasz 17. lapja segítségével vizsgáljátok meg, hogy a dualizmus korában hol alakultak Magyarországon jelentősebb ipari üzemek, hol voltak bányák!*
- c. *Az olvasmányban húzzátok alá azokat a sorokat, amelyek ismertetik Frankel Leó szerepét a hazai munkáspárt megszervezésében!*
- d. *A következő évszámokhoz írjátok oda a megfelelő munkásmozgalmi eseményt! 1848; 1864; 1871; 1889; 1890*
- e. *Gyűjtsetek adatokat az urasági cselédek és a kubikosok felszabadulás előtti életéről! (Olvassátok el Illyés Gyula Puszták népe c. regényét!)*
- f. *Gyűjtsetek képeket fővárosunk nevezetesebb épületeiről!*
- g. *Nézzétek meg a XIX. század nagy magyar utazóinak kutatási területeit a Képes történelmi atlasz 18. oldalán! Soroljátok föl, hogy más tantárgyak tanulása közben kiket ismertetek meg az olvasmányban szereplő személyek közül!*

A 7/2 tankönyvben a kérdések és feladatok típusai stb. között megnő a forráselemzésre irányuló feladatok aránya.

PI.

- a. *Az összefüggésvázlat segítségével mutasd be, hogyan kapcsolódott a magyar munkásmozgalom kezdettől fogva a nemzetközi munkásmozgalomhoz! (ábra felhasználásával kifejezőképesség fejlesztése)*

- b. Figyeld meg a térképet! 1848-hoz viszonyítva kb. hányszorosára nőtt a) 1867-ig és hányszorosára b) 1887-ig a Magyarországon kiépített vasúthálózat? Mi tette szükségessé a vasúthálózat fejlődését? (térképelemzés, adatok gyűjtése, értelmezés, ok-okozati összefüggések feltárása).
- c. Mondjátok el a szöveg és a képek segítségével, hogy a bemutatott rétegek (csoportok) életviszonyai általában javultak vagy romlottak? Emeljétek ki valamelyik réteget, és indokoljátok állításotokat! (különböző típusú forrásokból információ gyűjtése, összevetése, érvelés)

Szembeötlő a képességfejlesztő feladatok megjelenése.

A 7/3 tankönyvben a jellemző kérdőszók: milyen, mi, mit, kik stb. A kérdőszók leíró-bemutató, reprodukív jellege önmagáért beszél.

A 7/4 tankönyvben a funkcionalitás tekintetében a feladatok arányosan megoszlottak, változatosnak mondhatók. A feladattípusok tekintetében többségben vannak a reprodukív kérdések, de mellettük jelentős arányban jelennek meg zárt végű, a tananyag elmélyítését a különböző képességek fejlesztésével összekötő feladatok is. Ezek lehetőséget adnak önellenőrzésre, önálló munkavégzésre, mert a tanár könnyen megadhatja pl. a megoldásokat, amelyek alapján a tanulók önállóan is el tudják végezni a visszacsatolást.

A képességfejlesztés terén jellemző az elemző feladatok túlsúlya: grafikon- és képelemző feladatok vannak többségben. Viszonylag kevesebb a szövegelemzés, kevés a kifejezőképességek fejlesztését segítő vagy módszertani, tanulásmódszertani segítséget nyújtó feladatok.

PI.

- a. *Idősebb paraszt házaspár szeged környékéről. Figyeld meg öltözetük jellegzetes darabjait! (információ gyűjtés képi forrásból)*
- b. *Tanulmányozd az adatokat, értékeld is azokat! (információgyűjtés táblázatból)*
- c. *Mi mindent állapíthattok meg az iparban foglalkoztatottak számának változását bemutató grafikon adataiból? (információgyűjtés diagramból)*

A kép tehát rendkívül vegyes: a tankönyvbe bevett új módszerek, főleg a Kerettanterv hatására bekerült új feladatok nem alakították át lényegesen a tankönyvírás kánonját: ismeretközlés, kevés elemzés, reprodukció – lehetőleg bőséges, a korigénynek megfelelő illusztrációval.

A kérdések és feladatok nehézségi szintje

- **a 7/1 tankönyvben:** A kérdések és feladatok közepesen nehezek. A nehézségüket az adja, hogy nagyon alaposan meg kell érteni a tankönyvi lecke szövegét ahhoz, hogy meg lehessen válaszolni őket. Másrészt talán a kérdésekre adandó válaszok megfelelő nyelvi megformálása sem egyszerű.

PI.

Milyen magatartást tanúsítottak a magyar társadalom egyes rétegei az önkényuralom idején?

Ebben a feladatban az összetettség tűnik fel elsőként: fel kell tudni idézni az egyes társadalmi rétegeket, majd a magatartás formákat kel tudni hozzárendelni – a tankönyv szövege alapján.

- **a 7/2 tankönyvben:** A kérdések és feladatok megoldása mindenképpen tanári irányítást, segítséget igényel, de megoldásuk elképzelhető különböző munkaszervezési formák mellett, ami könnyíthette a feladatmegoldást.
- **a 7/3 tankönyvben:** Könnyűek, reprodukciók, nem nagyon fedezhető fel összetettség.
- **a 7/4 tankönyvben:** A feladatok változatossága, sokszínűsége ebben is kedvező változást hozott: a nehézségi szintet tekintve is vannak könnyű (pl. felsorolásból kiválasztás), közepesen nehéz (inkább reprodukció) és nehezebb (elemző, az elemzésre szolgáló kérdések megfogalmazását is a tanulókra bízó feladatok. Itt most nem hoznék új példákat, mert a fentiekben mindegyikre található megfelelő.

Könnyű:

Felsoroljuk a kialakuló magyar polgári társadalom legfontosabb rétegeit, csoportjait, majd ezt követően néhány meghatározást olvashatsz. Melyik meghatározás melyik társadalmi rétegre illik? Jelezd az egyes rétegek előtt feltüntetett betűkkel. (témakör végén)

Közepesen nehéz:

Milyen kölcsönhatás van a mezőgazdaság és az ipar fejlődése közt?

Nehéz:

Tanulmányozd az adatokat, értékeld is azokat!

Nyitottság, élményszerzés lehetősége

A **7/1 tankönyv** alapvetően ismeretszerzésre irányul, szűk lehetőséget azért biztosít az élményszerzésre – pl. gyűjtőmunka, stílusesszék.

A **7/2 tankönyvben** a feladatok továbbra is a tananyaghoz szorosan kapcsolódik, nem túl nagy szabadságot ad az értelmezés terén, nincs lehetőség különböző megközelítések kipróbálására, vitákra, kreatívabb, a tanulóknak nagyobb egyéni teret adó tevékenységekre. Tanár- és ismeretközpontú még mindig.

A **7/3 tankönyvben** minimális a nyitottság és az élményszerzés lehetősége.

Annak ellenére, hogy a **7/4 tankönyv** is inkább konzervatív megközelítésű, mégis az elemzett tankönyvek közül magasan a legnyitottabb, és viszonylag a legtöbb lehetőséget adja az élményszerzésre. Ez főleg a didaktikailag rendkívül átgondolt szerkesztés és a kimagaslóan igényes technológiai és tipográfiai kidolgozottságnak köszönhető.

A feladatok között pedig akadnak a gyerekek önálló, kreatív tevékenységének lendületet adó feladatok is. A **7/4 tankönyv** a pedagógusok tanórai munkájához óriási segítséget nyújt, és – a **7/3 tankönyvvel** ellentétben – ez a tankönyv maximálisan igyekszik élni a magyar történelemtanítás pozitív értelemben vett legjobb hagyományaival, és végül de nem utolsósorban - szintén jó értelemben véve – igyekszik kiszolgálni a magyar történelemtanárok igényeit.

A történelemdidaktika hazai megújításában ugyanakkor a tankönyveknek nagyobb szerepet kellene vállalniuk – az új lehetőségeket vonzó alternatívaként bemutatva. Erre tesz talán túlságosan óvatos kísérletet a **7/4 tankönyv**.

Konklúziók

A vizsgált tankönyvek közötti különbségek azt a többszörösen ellentmondásos helyzetet tükrözik, amely a történelemtantárgyat egészében is jellemzi:

A tartalmi-, didaktikai és módszertani megújulás igénye és az ezt fékező megfontolások, aggodalmak és a hagyományokhoz való erős ragaszkodás; igény a történelemtudomány eredményeinek bemutatására és ragaszkodás az évtizedes struktúrákhoz, a történelemtanítástól elvárt kompetenciafejlesztés követelménye és az a felfogás, hogy számára ezen kompetenciák fejlesztése túlzott illetve nem reális elvárás, a történelemtanítást nehéz helyzetbe hozza. Már a 30 évvel ezelőtt használt tankönyvekben is határozottan megjelennek az újító szándékok, a módszertani megújulás jelei, eredeti, kreatív módszertani ötletek. Az elmúlt évtizedekben ezen kezdeményezések végig jelen voltak, de nagyon lassan és fokozatosan nőtt a súlyuk.

Az elmúlt több mintegy három évtized során a tankönyvekben felhalmozott ismeretmennyiség jelentősen megnőtt, ami, mint már említettük, nem feltétlenül kellett, hogy a tananyag túlszűfölgéséhez vezessen, hiszen a több információ – a tananyag jobb megértését és a differenciált osztálytermi munkát sokkal jobban elősegíti, mint egy nyelvében, információmennyiségében is minimalizált tankönyv. **A 7/2 és a 7/4 tankönyv** például vizuális segítséget is nyújt a tananyag rétegeinek meghatározásában is. A több információt nyújtó, tudatosan strukturált tankönyv jobban tanítható és tanulható.

A hetvenes évek leegyszerűsítő szemléletmódjához képest a magyarázatok óhatatlanul bonyolultabbakká, sokrétűbbekké váltak. A történelemtankönyvektől talán a legkevésbé szabad elvárunk, hogy egyszerű, kézenfekvő magyarázatokat szállítson, éppen ellenkezőleg: a történelem az egyik legalkalmasabb tantárgy arra, hogy a gyerekek megtanulják, hogy az életünket befolyásoló tényezőknek általában sok oka van, amelyek azonban rendszerezhetők, súlyozhatók, gyakran vitatkozunk is rajtuk, s törekednünk kell feltárásukra, megértésükre.

A tankönyv eszköz, ezért tartalmának megnövekedése csak akkor jelent megnövekedett terhet a tanulók számára, ha a kínálás módja nem alkalmazkodik ehhez: tehát nem kellően áttekinthető, szemléletes, nem eléggé következetesen didaktizált.

A didaktizáltság terén is van fejlődés: mind a tanárok, mind a tanulók számára a tankönyvek - feladatokkal, megfigyelési szempontokkal - egyre több segítséget nyújtanak a feldolgozáshoz. Azonban még a 4. számú tankönyv is hangsúlyosan tanárközpontú. Bár a feladatok a gyerekeket szólítják meg, de közülük csak nagyon kevés alkalmas önálló feldolgozásra.

A tankönyvek hagyományosan nem fordítanak gondot a gyerekek módszertani tudásának fejlesztésére.

Pl. „Hogyan értelmezzünk tematikus térképet/diagramot/fényképet? Hogyan készítsünk folyamatdiagramot? Hogyan jegyzeteljünk? Hogyan találjuk meg a fontos információkat a tankönyv szövegében (vagy a történelmi atlaszban) a tanuláskor?; Hogyan jegyezhetjük meg jobban az évszámokat, gyakorolhatjuk a fogalmak használatát?” stb. Ezt a kompetenciacsoportot is figyelembe veszik (főleg a 7/2 és a 7/4 tankönyv alkotói), de a tanár szempontjai meghatározzák a

szerkesztést. Szükséges lenne a szociális kompetenciák fejlesztését is lehetővé tevő segédanyagok (illusztrációk, feladatok) megfogalmazása, jelzése is.

A tankönyvek nyelvi megformáltsága igényes, a fogalomhasználat és nyelvi összetettség szempontjából egyre több segítséget kapnak a tanulók: kulcsszavak kiemelése, „Kislexikon” (Pl. a 7/4 tankönyvben) stb. által.

De talán hasznos lenne a tankönyvi szöveg feldolgozását elősegítő feladatok általi következetes, tudatos és progresszív építkezés (leckén belül a könnyűtől a nehéz felé haladó, a tankönyv elejétől a vége felé nehezedő, visszatérő, ismétlődő feladattípusokkal); utalás a tankönyvi szöveg jellegére: elbeszélő, leíró, magyarázó – pl. akár piktogramokkal, akár lapszéli jegyzetekkel: Mi történt? Miért? Mit tudunk a szereplőkről? stb.

Mind a négy vizsgált tankönyv nyelvezete tömör, lényegre törő. Bár az olvasmányosságra törekvés jelei megmutatkoznak, ezekkel nagyon takarékosan bánt mind a négy szerző, a tankönyvszövegek stílusa inkább tárgyilagos, száraz. Minden esetre nehéz megtalálni az egyensúlyt az olvasmányosság és pontosság követelménye között.

A **7/2 és 7/4 tankönyvek** tudatosan élnek a tipográfia és a színes nyomtatás lehetőségeivel: a **7/2**-ben kiemelés, betűtípusok, piktogramok, a **7/4**-ben kiemelés, háttérszínek segítik a jobb tájékozódást. Ennek az eszköznek is tovább kell finomodnia és tökéletesednie.

A történelem tartalmi szempontjai szintén a lehetségesnél és a szükségesnél is kevesebb változáson mentek keresztül. Az újabb tantervi előírások természetesen hozzájárultak a történelem tankönyvek tartalmi és formai változásaihoz, bizonyos mértékű megújulásához.

További nyitás szükséges ahhoz, hogy a történelem új megközelítési módjai, kérdésfelvetései visszhangra találhassanak az iskolákban. A tankönyv tegye lehetővé a párbeszédet történettudomány, társadalmi igények, a gyerekek érdeklődése és iskolai történelem, az új médiumok és a tankönyvek között, úgy, hogy a történelemtanítás határai ne bevehetetlen várfalak legyenek, amelyben csak a konvencionális tartalmaknak van helye, a létjogosultsága legyen szilárd és megalapozott, a történelem tantárgy ne olvadjon bele a társadalomtudományok, művelődési tartalmak, „társadalomtudományok”, gyakorlati és szakmai ismeretek keverékébe.

A nyitás lehetséges irányai:

Tematika

1. „hasznos ismeretek”
2. a gyermek élményvilágának nagyobb mértékű figyelembe vétele
3. a történelem mint világtörténelem bemutatása
4. a történelemtudományban megjelenő új tematikák megjelentetése

Didaktikai szempontok

1. A történelmi tanulás módszerei: az akadémikus, a médiában (pl. tv-műsorok, filmek, videók) bemutatott és a hivatalos illetve állami narratívák (történelem-magyarázatok, -értelmezések) közötti eligazodás képességének kialakítása
2. Az iskolában megszerzett tudás és a saját tudás közötti kölcsönhatások tudatosítása,
3. A kritikai olvasás alkalmazása a történelmi tanulásban

4. Emlékezéskultúra, jelenismeret és -értelmezés: az egyén és a szűkebb-tágabb közösség emlékezetének: emlékművek, múzeumok, ünnepi megemlékezések, emlékhelyek percepciójának kiművelése, jelentőségük, értékük-értékelésük; helytörténeti tanulmányok; családi legendáriumok átvétele, fenntartása, megőrzése; az egyén által megélt történelmi események értelmezésének képessége

Módszertani szempontok

1. életszerű tevékenységek – a történelemórához kapcsolódóan: vita, konfliktus, együttműködés, kompromisszum, konszenzus, mérlegelés, értékelés, döntés, álláspontok megfogalmazása, azonosítása, ütköztetése stb, kooperatív technikák
2. módszertani kompetencia: a történelmi tanulás módszereinek tudatos elsajátítása: ismeretszerzés, rendszerezés, mérlegelés, értékelés, reprodukció
3. kompetenciafejlesztés – a mindenkori társadalom, a pedagógia és a politika által szükségesnek vélt képességek fejlesztése (Ez változó tényező: más kompetenciák szükségesek ma, mint 20 éve. Akkor pl. fontos követelmény volt a tananyag memorizálása és megformált reprodukciója, s még kevésbé volt hangsúlyos pl. az információszerzés és -feldolgozás. Ma elvárt kompetenciák: szociális, kommunikációs-ismeretszerzési képességek pl.: Önálló olvasmányok feldolgozása, könyvtárhasználat, Internet-használat, felkészülés önálló referátumokra, a tanultak bemutatására stb.

A történelem tantárgy egyik legfőbb célja, továbbfejlődésének alapja a jövőben a történelmi tanulás tanulásának szilárd megalapozása és a folytatás elősegítése lesz. A történelem tankönyveknek gondosan megválasztott és adagolt tartalmakkal, módszerek, kommunikációs és szociális képességek fejlesztésére alkalmas didaktikai apparátussal ezt kell elősegíteniük.